

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 7/3'2019

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. № 1328 (економічні науки). Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І. Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 14 від 18 липня

2019 р.) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (Протокол № 15 від 16 липня 2019 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 31.07.2019

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2019
© "Економіка. Фінанси. Право",
2019

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 7/3'2019

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 21 December 2015 № 1328 (economic sciences). Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on July 11, 2016 № 820 (legal sciences). Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

The journal has been assigned an International Identification Number ISSN 2409-1944.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with Tavrian National University after V.I. Vernadskyi and the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 14 dated July 18, 2019) and the Academic Council of the Tavrian National University after V.I. Vernadskyi (Protocol № 15 dated July 16, 2019). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 31.07.2019

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2019
© "Economics. Finances. Law",
2019

Typography: LLC "International Business
Center"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бондар Валерій Петрович, д.е.н., керуючий партнер аудиторської фірми "HLB UKRAINE", член Ради Аудиторської палати України, член ФІБАУ

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Ніжинський агротехнічний інститут Національного університету біоресурсів і природокористування

Датій Олександр Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом (МАУП), Заслужений працівник освіти України

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименко Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедрою менеджменту та міжнародних економічних відносин Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент

Потимиха Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Редько Олександр Юрійович, д.е.н., перший проректор з науково-педагогічної роботи, професор, академік НАСОНА

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, в.о. ректора Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"

Царенко Оксана Вячеславівна, д.е.н., професор, завідувач кафедрою обліку та аудиту, Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Члени редакційної колегії з правових наук:

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, полковник поліції

Васильчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, економіко-правовий коледж, кафедра права

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, д.н.держ.упр., к.ю.н., доцент, завідувач кафедрою конституційного і міжнародного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, член відділу цивільно-правових наук Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПРН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор: Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Head of the Editorial Board of Economic Sciences:

Butynets Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Bondar Valerii Petrovych, Dr. Economics, managing partner of the audit firm "HLB UKRAINE", member of the Board of the Audit Chamber of Ukraine, member of the Ukrainian Federation of Professional Accountants and Auditors

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Vinichenko Ihor Ivanovych, Dr. Economics, Professor, Head of the Economic Theory and Economics of Rural Economy Department of the Dnipro State Agrarian and Economic University

Datsii Olesandr Ivanovych, Dr. Economics, Professor, Head of the of Finance, Banking and Insurance Department of the Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Honored Worker of Education of Ukraine

Herasymovych Anatolii Mykhailovych, Dr. Economics, Professor, Nizhyn Agrotechnical Institute of National University of Bioresources and Nature Management

Ivaniuta Vasyli Falymonovych, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Management Department, Poltava University of Economics and Trade

Klymenyuk Mykola Mykolaiovych, Dr. Economics, Professor, Head of the Management and International Economic Relations Department of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Nature Management of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Neveliev Olesandr Mykhailovych, Dr. Economics, Associate Professor

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasilenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Redko Olesandr Yuriiovych, Dr. Economics, First Vice-Rector for the scientific and pedagogical work, Professor, Academician of National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Suk Petro Leonidovych, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Accounting and Taxation Department of Separated Division of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute"

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Associate Professor, acting Rector of the Higher Educational Institution "International Technology University "Mykolaiv Polytechnic""

Tsarenko Oksana Viacheslavivna, Dr. Economics, Professor, Head of the Accounting and Audit Department of Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Nature Management of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Head of the Editorial Board of Law Sciences:

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Members of the editorial board of Law Sciences:

Bychkova Svitlana Serhiivna, Dr. Law, Professor, Head of the Civil Law and Process Department of the National Academy of Internal Affairs, Colonel of the Police

Vasylynychuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Olesandrovych, Dr. Law, Professor, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Economics and Law College, Law Department

Dzhuzha Olesandr Mykolaiovych, Dr. Law, Professor, Chief Scientist of the Research and Development work organization Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine

Klymenko Olena Viktorivna, Dr. Public Administration, PhD Law, Associate Professor, Head of the Constitutional and International Law Department of the Taurian National University after V.I. Vernadskyi

Kopan Olexsii Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Lead Researcher of the Pre-trial Investigation Problems Scientific Laboratory of the Educational-Scientific Institute № 1

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, member of the Civil Law Sciences Department of the Private Law and Entrepreneurship Research Institute after Academician F.H. Burchak of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Associate Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla

Frytskyi Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Chief Editor

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Technical editor: Kutsiak Olesandr Anatoliiovych

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

С.В. ВОЛОШИНА. Об'єктивна закономірність виникнення адаптивного управління відтворенням людського капіталу промислових підприємств	6
Ю.М. ЖЕЛІЗКО. Експортний контроль товарів і технологій подвійного використання у фармацевтичному підприємстві	16
Т.О. КУЧМІЙ. Злочинні технології збагачення у фінансовій сфері: теоретико-методологічний модус	22
А.Г. КОСЕНКОВА. Концепція бенефіціарного власника в угодах про уникнення подвійного оподаткування	26

CONTENTS

<i>S.V. VOLOSHYNA.</i> Objective legitimacy of emergence the adaptive management of the reproduction of human capital of industrial enterprises	6
<i>Y.M. ZHELIZKO.</i> Export control of goods and technologies used by a pharmaceutical enterprise	16
<i>T.O. KUCHMII.</i> Criminal technologies of the financial summary: theoretical and methodological mode	22
<i>A.H. KOSENKOVA.</i> The concept of beneficial ownership in the double tax treaties	26

ВОЛОШИНА

Світлана Василівна
voloshyna@donnuet.edu.ua

УДК 331:658.015(045)

к.е.н., доцент, завідувач
кафедри, Донецький
національний університету
економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-
БарановськогоОБ'ЄКТИВНА ЗАКОНОМІРНІСТЬ ВИНИКНЕННЯ АДАПТИВНОГО
УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВOBJECTIVE LEGITIMACY OF EMERGENCE THE ADAPTIVE
MANAGEMENT OF THE REPRODUCTION OF HUMAN CAPITAL OF
INDUSTRIAL ENTERPRISES*VOLOSHYNA Svitlana Vasylivna – PhD in Economics, Associate Professor, Donetsk National University of Economics and Trade after Mykhailo Tuhon-Baranovskyi*

Стаття присвячена аналізу наукових і практичних об'єктивних передумов виникнення адаптивного управління відтворенням людського капіталу промислових підприємств. Охарактеризовано особливості сучасного промислового виробництва, які обумовлюють специфіку відтворення людського капіталу та гнучкість у підходах до управління ним. Встановлено взаємозв'язок відтворення людського капіталу із середовищем господарювання промислових підприємств. На основі порівняння основних підходів до управління підприємствами визначена комбінація принципових положень адаптивного управління відтворенням людського капіталу промислових підприємств. Визначено проблемні наукові питання відповідного управління і здійснено постановку дослідницьких завдань.

* * *

Статья посвящена анализу научных и практических объективных предпосылок возникновения адаптивного управления воспроизводством человеческого капитала промышленных предприятий. Охарактеризованы особенности современного промышленного производства, которые обуславливают специфику воспроизводства человеческого капитала и гибкость в подходах к управлению им. Установлена взаимосвязь воспроизводства человеческого капитала со средой хозяйствования промышленных предприятий. На основе сравнения основных подходов к управлению предприятиями определена комбинация принципиальных положений адаптивного управления воспроизводством человеческого капитала промышленных предприятий. Определены проблемные научные вопросы соответствующего управления и осуществлена постановка исследовательских задач.

* * *

Introduction. The objective regularity of development the such a complex phenomenon as the management of human capital reproduction of industrial enterprises and the formation of its new formats is associated with the recognition of the objective nature of the modern industrial production complication and the formation of new requirements for human capital as its key factor, the business environment changes dynamics, formation of alternative approaches to management, the formation of a scientific problem field.

The **purpose** of the article is to analyze the scientific and practical objective preconditions for the emergence the adaptive management of human capital reproduction of industrial enterprises.

Results. The features of modern industrial production, which determine the specificity of human capital reproduction and flexibility in approaches to its management are characterized. It is established the correlation between human capital reproduction and the business environment of industrial enterprises. On the basis of comparison of the basic approaches to enterprise management the combination of principles of adaptive management of human capital reproduction of industrial enterprises is determined. It is established that the systematic approach gives an idea of human capital reproduction as a structured economic process, and its management as a system with a complete set of elements. The application of the situational approach positions allows to distinguish the factors of human capital reproduction and to build the mechanism of reaction to their change. The usefulness of the functional approach is determined by the ability to consolidate subprocesses by functional units and by creating the effective interaction between them. The process approach allows in adaptive management system to consider the human capital reproduction by the results of individual subprocesses that are integrated with the goals of the enterprise. In the context of the stages of adaptive management of the human capital reproduction of industrial enterprises the problematic scientific questions are identified and research tasks are formulated.

Conclusion. In the performed research as the main idea of human capital reproduction management of industrial enterprises the formation of a compromise concept is considered. It is based on the use of objective opportunities of apply the basic provisions combination of basic modern approaches to enterprise management and to solve the complex of scientific problems in adapting the system of appropriate functional management to the conditions of dynamic and changing development of industrial enterprises.

Ключові слова: людський капітал промислових підприємств, галузеві особливості відтворення, середовище господарювання, основні підходи до управління підприємствами, управління відтворенням людського капіталу, можливості і перешкоди, проблемні питання адаптивного управління

Ключевые слова: человеческий капитал промышленных предприятий, отраслевые особенности воспроизводства, среда хозяйствования, основные подходы к управлению предприятиями, управление воспроизводством человеческого капитала, возможности и препятствия, проблемные вопросы адаптивного управления

Keywords: human capital of industrial enterprises, branches' features of reproduction, business environment, basic approaches to enterprise management, human capital reproduction management, opportunities and obstacles, problematic issues of adaptive management

ВСТУП

Об'єктивна закономірність розвитку такого складного явища як управління відтворенням людського капіталу промислових підприємств (далі – ЛК ПП) та утворення його нових форматів пов'язана з визнанням об'єктивного характеру ускладнення сучасного промислового виробництва та формування нових вимог до людського капіталу як його ключового чинника, динамічності змін середовища господарювання, сформованості альтернативних підходів до управління, утворення наукового проблемного поля в управлінні відтворенням цього капіталу.

На підставі узагальнення завдань сучасних наукових досліджень у галузі відтворення людського капіталу і локалізації питань, пов'язаних певною мірою з його управлінням, було визначено, що попри відмінність в об'єктах дослідження науковці переважно фокусують увагу на схожих проблемах. Серед них – оцінювання людського капіталу (В.П. Антонюк, Т.В. Давидюк, О.С. Соколова, Р.В. Короленко, Н.В. Ушенко, Г.М. Тугускіна, Н.Л. Борщева, В.В. Богатирьова та ін.), фактори його відтворення (Н.Ю. Ляшок, А.В. Кудлай, С.В. Позднякова, Н.В. Ушенко, І.М. Черненко, Н.Л. Борщева та ін.), підходи до розробки стратегії управління (Н.Ю. Ляшок, О.С. Соколова, А.В. Кудлай, О.Б. Юрченко, І.М. Краковська та ін.), підходи до управління (О.Д. Зачоса, О.П. Кошулько, А.В. Кудлай, Р.В. Короленко, В.В. Богатирьова, М.В. Ніколайчук та ін.), оцінювання впливу людського капіталу на економічне зростання (В.П. Антонюк, О.В. Білецький, Н.М. Корольова, А.В. Кудлай, Д.С. Насипайко, Н.В. Ушенко, О.В. Коріцький та ін.), обґрунтування напрямків відтворення людського капіталу (А.Я. Гадзало, С.М. Дмитрук, Д.С. Насипайко, Т.М. Трохимчук, Н.В. Ушенко, М.А. Казарян та ін.).

Порівняння отриманих науковцями результатів за подібними завданнями показало на їх відмінність, різну міру обґрунтованості, що загалом свідчить про необхідність пошуку нової аргументації. Також підкреслимо факт обмеженості наукових досліджень управління людського спрямування і практичну їх відсутність в галузі адаптивного управління відтворенням людського капіталу.

МЕТА РОБОТИ полягає в аналізі наукових і практичних об'єктивних передумов виникнення адаптивного управління відтворенням людського капіталу промислових підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним підґрунтям дослідження виступа-

ють загальнонаукові методи (порівняння, типології, узагальнення, аналізу, синтезу, аналогії), основні сучасні підходи до управління підприємствами. Результати дослідження отримані на основі використання положень теорії людського капіталу, теорії організації, теорії управління, теорії стратегічного управління, теорії систем, теорії ризику.

РЕЗУЛЬТАТИ

Насамперед, визначимося з особливостями сучасного промислового виробництва, які можуть позначитися на характеристиках людського капіталу промислових підприємств та на управлінні його відтворенням.

Узагальнення досвіду господарювання промислових підприємств свідчить, що основними особливостями промислового виробництва, які обумовлюють специфіку відтворення людського капіталу, є:

- великі масштаби виробництва, що обумовлює переважання великих і середніх за розміром промислових підприємств, які мають значний у кількісному вимірі людський капітал;

- складність і багатостадійність виробничих процесів, що впливає на якісні характеристики виробничих ресурсів, конфігурацію виробничої та загальної структури промислових підприємств;

- високі рівні спеціалізації і кооперування виробництва, що зумовлює поширення вертикально інтегрованих структур і мультиплікативний ефект у розвитку інших підприємств і галузей, що свідчить про формування ЛК ПП на кількох рівнях;

- більша у порівнянні з іншими галузями технічна оснащеність виробництва і праці, що як зменшує потребу в працівниках, так і підвищує вимоги до рівня їх підготовки;

- значна неоднорідність матеріальних ресурсів, які використовуються, що впливає на різноманіття виробничих навичок у носіїв ЛК ПП;

- значно менший вплив природно-кліматичних факторів порівняно із сільським господарством, де земля відноситься до головних факторів виробництва і діє сезонний характер праці. У промисловості землю пов'язують з отриманням необхідних для виробництва промислової продукції природних ресурсів. Вплив сезонності пов'язано із залежністю від поставок ресурсів від сільського господарства і особливостями сезонного споживання окремих видів продукції. Ця особливість має прояв через нестійкість у часі кількісних характеристик ЛК ПП;

- специфічні умови праці через значну частку факторів шкідливості для організму людини, що є

факторами ризику для відтворення ЛК ПП;

– можливість гнучкого оновлення асортименту продукції на вимогу ринків з адаптивним проходженням нововведень за стадіями виробництва, що позначається на мінливості якісних характеристик ЛК ПП;

– незначна частка послуг і робіт як результату промислового виробництва порівняно з іншими галузями, зокрема транспортом і торгівлею, що обумовлює відносну сталість процесів праці й стабільність характеристик ЛК ПП.

Таким чином, відтворення ЛК ПП об'єктивно характеризується надзвичайною складністю, що проявляється у дії значної кількості факторів, багаточисельними внутрішніми і зовнішніми зв'язками, які перебувають у постійному русі. Отже, впорядкування даного процесу та приведення характеристик людського капіталу до тих, які обумовлюють вирішення завдань розвитку промислових підприємств, ставить певні вимоги до організації управління ним. Зокрема, система такого управління має бути гнучкою з можливістю швидкої реакції на різноманітні зміни і виклики.

Важливою об'єктивною передумовою формування адаптивного управління відтворенням ЛК ПП є розуміння того, що основним джерелом мінливості параметрів людського капіталу і завдань його відтворення є середовище господарювання підприємств. Воно характеризується умовами і факторами, що спричиня-

ють той чи інший вплив на їх діяльність загалом та перебіг відтворювального процесу зокрема і тому мають бути враховані під час прийняття управлінських рішень.

Такий висновок ґрунтується на відкритості соціально-економічних систем промислових підприємств і розумінні в них місця економічного процесу відтворення людського капіталу. Для визначення впливу середовища на відтворення ЛК ПП потрібно встановити характер зв'язків між такими системами і елементами загального середовища підприємств.

Ознайомлення зі здобутками науковців в теорії систем стосовно моделей середовища організацій, в тому числі т.зв. «зовнішнього шару» (О.С. Віханський, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, І.М. Рєпіна, О.С. Федонін та ін.), показало на їх різноманітність і неузгодженість. Серед поширених моделей: модель сфери дії організації, модель галузевої структури, ієрархічна модель, модель пізнавальних систем, екологічна модель тощо. У контексті даного дослідження уявляється доцільним взяти за основу ієрархічну модель уявлення середовища господарювання підприємства, яка структурує його на підпорядковані рівні за можливістю впливу на досягнення цілей організації.

На рис. 1 представлено ієрархічну модель загального середовища промислового підприємства та його взаємозв'язок із відтворенням ЛК ПП.

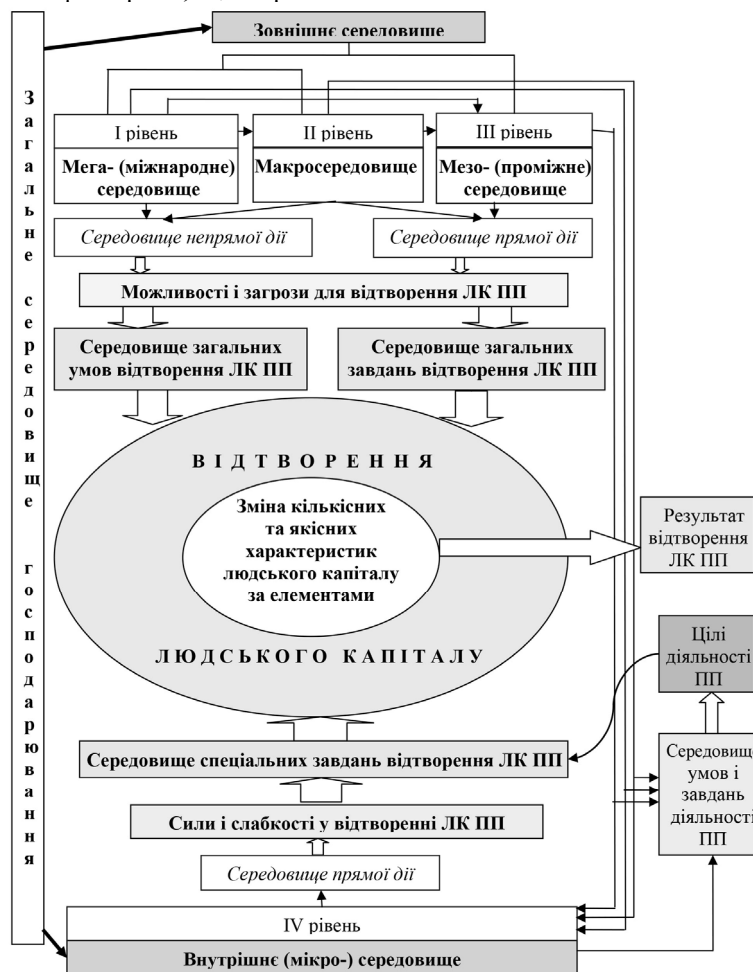

Рис. 1. Взаємозв'язок відтворення людського капіталу із середовищем господарювання промислових підприємств [складено автором]

Під час побудови (рис. 1) традиційне розуміння зовнішнього середовища [1, с. 85] розширено шляхом включення до нього міжнародного (мега-) середовища, з чим в умовах поширення процесів глобалізації світового господарства погоджується багато науковців. Таке розширення відповідає виділенню у роботі [2] рівням людського капіталу.

На рис. 1 відображено, що результат відтворення ЛК ПП залежить від комплексної та одночасної дії факторів зовнішнього і внутрішнього середовища господарювання. Причому, мега- і частина макросередовища, які утворюють середовище непрямої дії, на яке підприємства не впливають, визначають загальні умови відтворення людського капіталу. Частина макро- та повною мірою мезосередовище утворюють середовище прямої дії, факторами якого потенційно можливо управляти, зокрема шляхом встановлення ефективних комунікацій з партнерами, конкурентами, регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування, переміщення у простір з іншими законодавчими нормами тощо. Саме тому даний сегмент середовища, який відображає можливості і загрози для відтворення ЛК ПП, розглядається як середовище відповідних завдань. Причому, завдання даного сегмента середовища будуть загальними для усіх підприємств.

Внутрішнє (мікро-) середовище (за М. Месконом, М. Альбертом і Ф. Хедоурі складається з: напрямку діяльності, який зі своєї боку розглядається як композиція цілей і завдань розвитку, структури, технології, персоналу [3]) повною мірою відноситься до середовища прямої дії, фактори якого безпосередньо конт-

ролюються власниками, керівниками і співробітниками підприємств. Оскільки даний простір відображає індивідуальні умови діяльності конкретного підприємства, то мікросередовище характеризує сильні і слабкі сторони ЛК ПП і формує середовище спеціальних завдань для відтворення специфічних характеристик даного капіталу. Специфічні характеристики людського капіталу мають відповідати особливостям технологічного процесу, що обумовлюють спеціальні вимоги до професійної підготовки працівників, відмінні від нормальних умови праці тощо.

Зважаючи на вище зазначене можна стверджувати, що прийняття управлінських рішень у галузі відтворення ЛК ПП має базуватися на активізації дії внутрішніх факторів, максимальному пристосуванні до факторів проміжного середовища і врахуванні дії факторів мега- і макросередовища. Зі свого боку реалізація управлінських рішень з відтворення ЛК ПП повинна супроводжуватися переважно контролем за дією внутрішніх факторів та моніторингом усіх інших факторів.

З позиції управління загалом відзначимо, що попри складність кожного сегменту загального середовища господарювання підприємств, наявність складних зв'язків і взаємозалежності факторів (табл. 1), фактори зовнішнього середовища є найбільш багаточисельними, нестабільними, зі значною часткою невизначеності і високою швидкістю змін. З цим погоджується багато науковців, які переважно не вступають у дискусію стосовно набору властивостей середовища.

Таблиця 1

Основні властивості загального середовища господарювання підприємств, які є суттєвими для відтворення ЛК ПП [складено автором за [3-6]]

Властивість	Поширене визначення	Властивість характеризує:	
		зовнішнє середовище	внутрішнє середовище
Складність	кількість і варіація факторів, які впливають на діяльність підприємств і на дію яких вони мають реагувати	+	+
Взаємозалежність факторів	зв'язок між факторами і силу впливу змін одного фактору на зміну інших	+	+
Динамічність	швидкість змін у середовищі	+	+
Гіпер-турбулентність	зростаюча швидкість змін у середовищі і посилення зв'язку між його факторами	+	-
Невизначеність	повнота інформації про фактори середовища і впевненість в її надійності	+	-

З інформації табл. 1 видно, що вплив, насамперед, зовнішнього середовища на діяльність організацій та процесів, що в них відбуваються, науковці описують через складність, що означає існування множини факторів, які мають бути вивчені керівниками та аналітиками. Доповнюючою до складності є властивість взаємозалежності факторів, що означає наявність зв'язків як між окремими з них, так і групової залежності.

Не менш важливою характеристикою є рухливість або динамічність, яка відображає швидкість змін, що відбуваються у середовищі господарювання і пов'язана не лише з дією зовнішніх факторів, але й зі зміною елементів внутрішнього середовища, і тому може виступати індикатором гнучкості загальної і функціональних систем управління підприємствами. Пов'язаним

з динамізмом є поняття гіпертурбулентності середовища, яке було введено в науковий оборот І. Ансоффом і П. Силліваном для побудови шкали оцінювання зовнішнього середовища за показниками складності середовища, новизни подій, швидкості змін й уявлення майбутнього [7]. На прискореному зростанні змін у зовнішньому середовищі акцентують увагу також О.М. Грімашевич і Н.С. Скасирський [4], тоді як І. Ансофф – на «підвищеному динамізмі постіндустріальної епохи» [6, с. 36], маючи на увазі історичну закономірність трансформацій у зовнішньому середовищі, які характеризуються більш високими рівнями і динамікою змін.

Розвиток зовнішнього середовища супроводжується непередбачуваними змінами у факторах, пов'язаними

із недостатністю та ненадійністю інформації, що призводить до неочікуваних у часі і за розмірами результатів. Частота і розмір недоотримання запланованих результатів та появи прямих збитків є чітким сигналом до необхідності негайної перебудови підходів до управління підприємствами. Водночас ефективне управління має розпізнавати й слабкі сигнали про початок виникнення слабкостей і водночас про утворення можливостей для змін.

Сучасні зміни, які відбуваються з прискореною швидкістю у середовищі господарювання промислових підприємств, вимагають від їх керівництва своєчасного та дієвого реагування на зміну факторів зовнішнього середовища на основі пристосування (адаптації) їх внутрішнього середовища до нових умов діяльності. А в умовах розвитку економіки знань такі зміни не можуть обходити процес відтворення людського капіталу та управління ним.

Різноманіття умов здійснення промисловими під-

приємствами господарської діяльності за об'єктивного характеру впливу комплексу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що зі свого боку характеризуються різним набором властивостей, обумовлює множину підходів до управління відтворенням ЛК ПП.

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Г.О. Швиданенко, Ф.І. Хміль, Р.М. Пушкар, Н.П. Тарнавська, С.І. Михайлов, В.І. Маршев та інші дослідники еволюції управлінської думки встановили, що, починаючи з другої половини XX ст., у світі сформовано і у подальшому розвинено кілька підходів до організації управління підприємствами, які було об'єднано у школу науки управління. У табл. 2 виокремлено характерні особливості поширених у сучасних умовах господарювання промислових підприємств підходів до їх управління, які можливо розглядати як потенціал для розробки і реалізації управлінських рішень стосовно відтворення ЛК ПП.

Таблиця 2

Загальна характеристика основних сучасних підходів до управління промисловими підприємствами

[складено автором]

Підходи до управління	Характеристика підходу
Системний підхід	«...керівники повинні розглядати організацію як сукупність взаємопов'язаних елементів, таких як люди, структура, завдання і технологія, які зорієнтовані на досягнення різних цілей в умовах зовнішнього середовища, що змінюється» [3].
Ситуаційний підхід	1. Ситуаційний підхід визначає «основні внутрішні і зовнішні змінні, які впливають на організацію... у відповідності з цим підходом методики і концепції повинні бути застосовані до конкретних ситуацій...» [3]. 2. «прийняття ... рішень не у встановлені планові періоди, а в міру виявлення потенційних проблем збуту; управління, коли бажаний стан системи визначається на основі попереднього процесу управління, на основі накопиченого досвіду» [8, с. 589, с. 597]. 3. «Ситуаційний підхід ... націлений на підтримку системи, пошук такого рішення в ситуації, яке б зберігало і вдосконалювало систему організації, одночасно з рішенням ситуаційних завдань» [9, с. 6].
Функціональний підхід	1. «Управління по функціях, у процесі якого кожен функціональний керівник очолює виконання певного кола функцій, робіт...» [8, с. 597]. 2. «Функціональне управління не передбачає явного виділення ділових процесів, управління фокусується на виконанні окремих функцій...» [10, с. 162].
Процесний підхід	1. «Процесний підхід розглядає управління як безперервну серію взаємопов'язаних управлінських функцій» [3] 2. «За процесного підходу управлінська увага сконцентрована на системі ділових процесів – бізнес-процесів, що формують прибуток підприємства, як наскрізних ланцюжках дій і робіт, що пронизують усю організаційну структуру підприємства... Перевага процесного підходу полягає у безперервності управління, яке він забезпечує на стику окремих процесів у рамках єдиної системи, а також за їх комбінації та взаємодії» [10, с. 162]. 3. «ґрунтується на таких базових парадигмах: 1) тотальне управління якістю; 2) управління процесом шляхом його поділу на елементи (субпроцеси, операції, процедури); 3) управління результатами, тобто визначення на кожному рівні корпоративної ієрархії цільових показників, за якими оцінюється ефективність окремих бізнес-процесів та діяльність підприємств у цілому» [1, с. 745].

Загальною перевагою відзначених у табл. 2 підходів науковці вважають відображення складних проблем управління у форматі моделей і використання для прийняття складних управлінських рішень переважно кількісних методів.

Незаперечність системного підходу до управління відзначають усі дослідники, наголошуючи на необхідності забезпечення управлінського впливу, який підпорядкований цілям розвитку, на усі складові внутрішнього середовища підприємства як відкритої соціально-економічної системи та встановлення взаємодії із зовнішнім середовищем. Значний внесок у розвиток системного підходу до управління здійснили

Р. Акофф, Ф. Емері, А. Холл, Р.Е. Фейджин, Д. Кліланд, У. Кінг, Е.Г. Юдін, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Р.А. Фатхутдінов, Б.І. Холод, О.М. Зборовська та інші науковці, якими опрацьовані теоретико-методологічні аспекти системного аналізу та формування складних систем.

Застосування положень системного підходу до управління відтворенням ЛК ПП доведено у попередніх дослідженнях стосовно його уявлення як цілісного і структурованого економічного процесу, що є частиною соціально-економічної системи промислового підприємства та відносно відображення такого управління у форматі системи з виокремленням усіх її еле-

ментів (табл. 3).

Таблиця 3

Можливості і перешкоди для застосування системного підходу до управління підприємствами у галузі управління відтворенням ЛК ПП [складено автором]

Особливості підходу як можливості для його застосування в управлінні відтворенням ЛК ПП	Перешкоди для застосування підходу у чистому вигляді
– можливість уявлення відтворення людського капіталу як структурованого економічного процесу, що є частиною соціально-економічної системи промислового підприємства; – можливість відображення управління відтворенням ЛК ПП як системи, що має вхід, процес, вихід і зв'язок із зовнішнім середовищем; – можливість виокремлення в системі управління відтворенням ЛК ПП об'єкту і суб'єкту, а також комплексу інструментів управління	– переважна несформованість структури управління за усіма процесами відтворення та елементами людського капіталу; – відсутність виокремлення результатів субпроцесів відтворення ЛК ПП; – наявність розривів у процесах управління ЛК ПП

Тим часом застосування системного підходу ускладнюється через відсутність у повному вигляді структури управління, що охоплює усі процеси відтворення та елементи людського капіталу, а також через наявність методичних проблем стосовно виокремлення результатів окремих процесів відтворення ЛК ПП тощо.

Ситуаційний підхід до управління підприємствами багато науковців, серед яких М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Р.Н. Лепа, Р.А. Фатхутдінов, М.П. Фоллет, Д. Занд, Р. Стогділл, Г. Кунц, І. Ансофф, М. Портер, Т. Пітерс, Г. Кунц, О.С. Виханський, Ф.І. Хміль, А.В. Шегда, Л.І. Федулова, Г.І. Фролова та ін., розглядають як закономірну трансформацію системного підходу в умовах прискорених змін зовнішнього середовища та необхідності налагодження керівництвом підприємств із ним взаємовигідних зв'язків. Дослідники даного підходу по-різному визначають його характеристики.

Розділяємо думку М. Мескона, М. Альберта і Ф. Хедоурі, які значну увагу при аналізі ситуаційного підходу приділили змінам, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі організації і на які слід впливати через індивідуальний, в залежності від конкретної ситуації, підбір методик [3]. У такій постановці завдання управління зорієнтовані на виявлення змін у нестійкому середовищі господарювання підприємств і подальше пристосування їх поведінки задля досягнення бажаного стану. Подібною є думка й Р.М. Лепи, який наголошував на тому, що «прийняття управлінських рішень все більше визначається

впливом сукупності факторів, які відображають конкретну ситуацію діяльності підприємства, що дає підстави розвитку ситуаційного управління» [11, с. 100]. За думкою Р.А. Фатхутдінова, «застосування ситуаційного підходу засновано на альтернативності досягнення однієї і тієї ж мети під час прийняття або реалізації управлінського рішення (плану тощо), врахуванні непередбачених обставин» [12]. Важливим водночас є доповнення Г.І. Фролової стосовно спрямованості результатів ситуаційного підходу на підтримку системи, її збереження і вдосконалення [9].

Загалом ситуаційний підхід – це логічне продовження системного підходу, який у трансформованому вигляді застосовується до управління змінами. Цей підхід багато сучасних науковців інтерпретують як управління на основі пристосування організаційної структури і діяльності до змін середовища через адекватне реагування на конкретні ситуації, пов'язуючи необхідність його розвитку з подальшим наростанням невизначеності зовнішнього середовища. Розглядаючи предметну галузь відтворення людського капіталу, слід відзначити, що ситуаційний підхід до управління на сьогодні має добре опрацьоване теоретичне і методичне підґрунтя стосовно загальної класифікації факторів відтворення ЛК ПП, методів їх оцінки та вибору управлінських рішень (табл. 4). Водночас має місце теоретична недопрацьованість групування факторів відтворення з позиції постановки управлінських завдань, а також методичні прогалини у площині управління відтворювальним процесом.

Таблиця 4

Можливості і перешкоди для застосування ситуаційного підходу до управління підприємствами у галузі управління відтворенням ЛК ПП (складено автором)

Особливості підходу як можливості для його застосування в управлінні відтворенням ЛК ПП	Перешкоди для застосування підходу у чистому вигляді
– наявність різних підходів до загальної класифікації факторів відтворення ЛК ПП; – існування комплексу методів оцінки впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на результати діяльності підприємства; – існування методичних підходів до вибору управлінських рішень в умовах ризику і невизначеності	– відсутність комплексної системи факторів відтворення ЛК ПП, яка побудована на рівнях впливу на постановку управлінських завдань; – відсутність методик оцінки ефективності перебігу відтворювального процесу з урахуванням впливу різних за економічними рівнями факторів

Тривалий час одним з основних підходів до управління вітчизняними промисловими підприємствами залишається функціональний підхід. Відповідно до нього підприємство розглядається як ієрархічна система, за рівнями якої закріплені відповідні функції

управління.

Сучасні дослідники (М. Хаммер, Ю.Г. Марков, П.К. Анохін, І.І. Стець, Г.О. Швиданенко, Т.В. Гринько та ін.) вважають, що функціональний підхід наразі є достатньо опрацьований методично, однак відобра-

жає умови масового виробництва, при якому завдання діяльності є відносно стабільними і переважно зорієнтованими на управління ресурсами і витратами.

До основних недоліків функціонального підходу науковці відносять жорсткість ієрархічної структури управління, сталість методів та інструментів розробки управлінських рішень, а також складність в організації ефективних горизонтальних зв'язків між функціональними підрозділами. Останні, виконуючи свої безпосередні завдання, нехтують спільними завданнями за

якістю, термінами, вартістю. Це у кінцевому підсумку призводить до слабкості управлінських рішень, які приймаються на підприємстві з вирішення складних проблем, що потребують взаємодії між підрозділами, а також до неможливості повного виконання цих рішень. Отже, реалізація функціонального підходу у чистому вигляді не дозволяє керівництву гнучко реагувати на зміну умов господарювання підприємств, у тому числі стосовно вирішення завдань відтворення ЛК ПП (табл. 5).

Таблиця 5

Можливості і перешкоди для застосування функціонального підходу до управління підприємствами у галузі управління відтворенням ЛК ПП (складено автором)

Особливості підходу як можливості для його застосування в управлінні відтворенням ЛК ПП	Перешкоди для застосування підходу у чистому вигляді
– можливість вирішення завдань відтворення ЛК ПП у функціональних підрозділах, які є відповідальними за реалізацію певної функції стосовно окремого ресурсу діяльності, зокрема людського капіталу (персоналу) на основі розширення їх професійного профілю; – можливість створення ефективної комунікації між спорідненими функціональними підрозділами в разі відповідної оптимізації управлінської структури і посилення мотиваційної складової.	– відсутність ефективної взаємодії у горизонтальній площині між функціональними підрозділами, в т.ч. на основі відповідного стимулювання праці, наявність конфлікту інтересів у реалізації основних завдань діяльності певних підрозділів призводить до ненадійності інформації, неузгодженості і запізнення у прийнятті рішень та їх реалізації; – вузька спеціалізація функціональних підрозділів й їх співробітників зорієнтована на виконання окремих завдань і тим самим звужує можливість діагностування проблеми у повному обсязі і визначення різноманітних способів її розв'язання; – слабка узгодженість результатів діяльності функціональних підрозділів із загальними результатами діяльності підприємства.

Як справедливо зазначає А.М. Бортник, сучасна «трансформація діяльності підприємств ... зумовила об'єктивну необхідність у впровадженні управлінських інновацій, які сприяють адаптації підприємств до змін зовнішнього середовища на основі використання принципів і механізму процесного управління» [13, с. 30].

Процесний підхід є достатньо поширеним у світовій практиці діяльності промислових підприємств, а сам термін «процесний підхід» було затверджено міжнародним стандартом ISO 9000:2008. Останній передбачає, що «для результативного функціонування організації повинні управляти численними зв'язками і взаємодіючими процесами» [10, с. 162]. На практиці ця настанова забезпечується шляхом уявлення діяльності підприємства як динамічної системи бізнес-процесів, для кожного з яких встановлюються конк-

ретні результати, які зі свого боку зорієнтовані на отримання прибутку. З цим погоджується багато науковців, зокрема Дж. Джестон, Й. Неліс, Б. Андерсен, Дж. Харрінгтон, К.С. Есселінг, Х.Н. Німвеген, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, М. Хаммер, А.М. Бортник, В.В. Репін, І.І. Стець та ін.

Реалізація такого підходу дозволяє швидко вносити зміни в окремі ланки діяльності під виклики ринку і забезпечувати на цій основі бажаний рівень конкурентоспроможності підприємства та його фінансову стійкість. Отже, процесний підхід можна вважати реакцією підприємств на різноманітні зміни, які виникають перш за все у проміжному середовищі їх господарювання. Проте у повному обсязі застосовувати процесний підхід до управління відтворенням ЛК ПП також не можливо (табл. 6).

Таблиця 6

Можливості і перешкоди для застосування процесного підходу до управління підприємствами у галузі управління відтворенням ЛК ПП (складено автором)

Особливості підходу як можливості для його застосування в управлінні відтворенням ЛК ПП	Перешкоди для застосування підходу у чистому вигляді
– можливість поділу процесу відтворення ЛК ПП на субпроцеси зі встановленням взаємозв'язків між ними; – можливість визначення для кожного субпроцесу і процесу відтворення ЛК ПП загалом результатів, на базі яких формуються цільові показники для оцінки їх ефективності; – можливість інтегрувати цільові показники оцінки відтворення ЛК ПП в систему корпоративних цілей; – можливість аналізу витрат (інвестицій) в межах структурованого процесу відтворення ЛК ПП; – можливість забезпечити взаємодію осіб та підрозділів, які є учасниками різних процесів відтворення ЛК ПП; – наділення таких осіб і підрозділів широкими повноваженнями у вирішенні завдань свого рівня, зокрема правом самостійно ухвалювати рішення під час визначення відповідальності за результат діяльності.	– неможливість розуміння процесу відтворення як бізнес-процесу; – симультанність відтворення ЛК ПП як характеристика можливості одночасного протікання окремих процесів (наприклад, здійснення трудової діяльності і додаткове навчання на робочому місці тощо), тоді як субпроцеси у складі бізнес-процесу відбуваються послідовно; – неможливість забезпечити у всіх випадках контроль результату попередньої стадії у відтворенні ЛК ПП на наступній стадії, оскільки наступна ланка у даному процесі не завжди розглядається як споживач результату.

Стосовно аргументації даного висновку погоджуємося з думкою А.М. Бортник, яка вважає, що «під бізнес-процесом потрібно розуміти лише ті процеси, які спрямовані на отримання прибутку». На цій підставі науковець ставить під сумнів застосування приставки «бізнес» до процесів управління, підтримки і розвитку через їх неспроможність напряду генерувати прибуток [13, с. 31]. Тому науковець вважає, що «формування кількісних та якісних параметрів впливу людського капіталу на процес створення продукції для зовнішніх клієнтів» є умовою «ефективного використання процесного управління» підприємством [13, с. 32], а отже відтворення ЛК ПП не доцільно розглядати є окремий бізнес-процес.

Однак застосування окремих елементів процесного підходу до управління відтворенням ЛК ПП цілком можливо, серед них: 1) поділ загального процесу відтворення на субпроцеси, які збігаються зі стадіями відтворення даного капіталу і розглядаються у розрізі окремих його елементів; 2) визначення результату для кожного субпроцесу відтворення та/або елементу людського капіталу.

Таким чином, порівняльна характеристика основних

сучасних підходів до управління підприємствами з позицій наявності можливостей їх застосування до управління відтворенням ЛК ПП показала таке: 1) жоден з розглянутих підходів до управління підприємствами у чистому вигляді не може повністю реалізувати завдання відтворення людського капіталу; 2) кожен підхід має певні можливості для його застосування у даному управлінському процесі; 3) стосовно кожного підходу визначені слабкі сторони, які виступають перешкодами у досягненні ефективності управління відтворенням ЛК ПП, і подолання яких стає можливим у разі спільного використання основних положень інших підходів.

Отже, цілком логічним є висновок про застосування комбінації підходів з реалізацією її у форматі адаптивного управління відтворенням ЛК ПП, що пояснюється значним впливом на результат відтворення характеристик загального середовища господарювання. Головні положення основних підходів до управління підприємствами, які передбачається вмонтувати у модель адаптивного управління відтворенням ЛК ПП, наведено на рис. 2.

Рис. 2. Принципові положення адаптивного управління відтворенням ЛК ПП, які визначені на основі комбінування можливостей основних сучасних підходів до управління підприємствами [складено автором]

Важливим аспектом концептуального розуміння адаптивного управління відтворенням ЛК ПП є знання сучасної проблематики, вектори якої мають корелювати із завданнями відповідного управління.

На підставі опрацювання праць науковців, зазначених у вступі цієї статті, було визначено предметне проблемне поле та здійснена постановка дослідницьких завдань (табл. 7). Групування проблем та завдань у табл. 7 представлено у чіткій відповідності до визначених автором етапів управлінського циклу

адаптивного управління відтворенням ЛК ПП:

етап 1 – вимірювання людського капіталу і його відтворення;

етап 2 – оцінювання людського капіталу та ефективності управління його відтворенням;

етап 3 – планування напрямків трансформації процесів відтворення людського капіталу;

етап 4 – контроль відтворення людського капіталу і моніторинг.

Таблиця 7

Проблемні питання адаптивного управління відтворенням ЛК ПП як дослідницькі завдання окремих етапів управлінського циклу (складено автором)

Послідовність постановки і розв'язання проблем	Проблемне поле	Постановка дослідницького завдання
Проблема 1	– відсутність системного підходу до визначення суттєвих для промислових підприємств характеристик ЛК за його елементами; – відсутність процесного підходу до відтворення, параметри якого мають бути виміряні за стадіями (субпроцесами); – наявність методичних проблем у вимірюванні окремих елементів ЛК ПП та отримання їх характеристик, що призводить до не розпізнавання сигналів про порушення відтворювального процесу; – відсутність диференціації показників стану і засобів забезпечення відтворення ЛК ПП, що ускладнює адекватне реагування на несприятливі зміни у його відтворенні; – наявність протиріч у визначенні результату окремих субпроцесів відтворення ЛК ПП, що вносить невизначеність в управління його відтворенням.	Формування системи показників вимірювання ЛК ПП і його відтворення, яка спрямована на розпізнавання сигналів щодо: – суттєвих характеристик його базових елементів (капіталу освіти, капіталу заохочення, капіталу мобільності, капіталу здоров'я, капіталу культури); – засобів забезпечення відтворення ЛК ПП за його елементами, які виступатимуть інструментами управління ним; – стану використання ЛК ПП (ефективності субпроцесів і відтворення загалом).
Проблема 2	– наявність неузгодженості та обмеженості критеріальної бази для оцінювання рівнів і напрямків змін показників, отриманих на етапі вимірювання ЛК ПП; – недопрацьованість ситуаційного підходу до формування системи факторів впливу на відтворення ЛК ПП та їх рівнів; – обмеженість науково-методичних підходів до оцінювання ефективності управління відтворенням ЛК ПП та їх переважна орієнтація на локальні ефекти.	Розробка науково-методичних підходів до оцінювання ЛК ПП та ефективності управління його відтворенням, а саме: – визначення критеріїв для оцінювання часткових, комплексних і загальних показників вимірювання ЛК ПП, типу відтворення і соціальних ризиків; – факторного підходу для оцінювання впливу різних за економічними рівнями факторів на відтворення ЛК ПП.
Проблема 2	– неврахування в цільовому підході оцінки ефективності відтворення ЛК ПП положень процесного підходу до управління підприємствами (інтеграції цільових показників оцінки відтворення ЛК ПП в систему корпоративних цілей).	– цільового підходу для оцінювання взаємозв'язку між ЛК ПП та цілями соціально-економічного розвитку промислових підприємств; – за бенчмаркінговим підходом для оцінювання рівня конкурентоспроможності ЛК ПП і потенціалу його відтворення.
Проблема 3	– наявність розрізнених науково-методичних підходів до розробки і вибору стратегії управління відтворенням ЛК ПП при відсутності чітких орієнтирів до визначення типів таких стратегій; – відставання завдань відтворення людського капіталу вітчизняних промислових підприємств від закономірностей і цілей суспільного розвитку; – фрагментарність у формуванні блоків організаційно-економічного механізму реалізації стратегічних змін в управлінні відтворенням ЛК ПП та неврахування в ньому принципів положень функціонального і процесного підходів до управління підприємствами.	Планування напрямків трансформації процесів відтворення ЛК ПП на основі: – формування науково-методичного підходу до розробки та обґрунтування вибору ефективного типу стратегії управління відтворенням ЛК ПП з урахуванням концепції життєвого циклу підприємства; – визначення напрямків трансформації процесів відтворення ЛК ПП для умов інноваційної модернізації національної економіки і реалізації цілей людського розвитку; – обґрунтування організаційно-економічного механізму реалізації стратегічних змін в управлінні відтворенням ЛК ПП.
Проблема 4	– невизначеність особливостей реалізації контролю в адаптивному відтворенні ЛК ПП.	– розробка процедури супроводу реалізації планових адаптивних дій і моніторингу змін та визначення завдань регулятора управління.

ВИСНОВКИ

У виконаному дослідженні в якості основної ідеї управління відтворенням ЛК ПП розглянуто формування компромісної концепції, яка базується на використанні об'єктивних можливостей застосування у даній предметній галузі комбінації базових положень основних сучасних підходів до управління підприєм-

ствами та вирішення комплексу наукових завдань із пристосування системи управління відтворенням ЛК ПП до умов динамічного і мінливого розвитку промислових підприємств.

Напрямки подальших досліджень пов'язані з опрацюванням методології адаптивного управління відтворенням ЛК ПП.

Список використаних джерел

1. Економіка підприємства / М.Г. Грецак та ін.; за заг. та наук. ред. Г.О. Швиданенко. Київ: КНЕУ, 2009. 816 с.
2. Волошина С.В. Концептуальні підходи до розуміння людського капіталу підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 3-1(46). С. 97-103.
3. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва: Дело, 1998. 800 с. URL: <http://www.gidromet.edu.kh.ua/Files/downloads/>
4. Гримашиевич О.Н., Скасырский Н.С. Методы стратегического анализа в условиях неопределенности внешней среды. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2016. С. 19-20.
5. Горшкова Л.А., Поплавский Б.Н., Поплавская В.А. Современный подход к организационному развитию. *Интернет-журнал «Науковедение»*. 2014. Вип. 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennyy-podhod-k-organizatsionnomu-razvitiyu>
6. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
7. Ansoff I.H., Sullivan P.A. *Optimizing Profitability in Turbulent Environments: A Formula for Strategic Success*. Long Range Planning. 1993. Vol. 26, № 5, pp. 11-23.
8. Навчальний економічний словник-довідник (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії / за наук. ред. Г.І. Башняніна і В.С. Іфтемичука. Львів: «Магнолія 2006», 2007. 688 с.
9. Фролова Г.І. Управління діяльністю підприємства на засадах ситуаційного менеджменту: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Технол. ун-т Поділля. Хмельницький, 2003. 20 с.
10. Стець І.І. Процесний підхід до управління як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. С. 161-167.
11. Лепа Р.Н. Модель развития организации в системе ситуационного управления предприятием. *Управление проектами та розвиток виробництва*. 2011. № 1(37). С. 99-106.
12. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг. Москва: ЗАО Бизнес – школа «Интел – Синтез», 2000. 640 с.
13. Бортник А.М. Процесне управління бізнесом: сутність і перспективи впровадження. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 3(62). С. 30-36.

References

1. *Business Economics* / M.H. Hreshchak et.al.; ed. H.O. Shvydanenko. Kyiv: KNEU, 2009. 816 p. (in Ukrainian)
2. Voloshyna S.V. Conceptual approaches to understanding the human capital of an enterprise. *Biznes-navihator*. 2018. Vol. 3-1(46). pp. 97-103. (in Ukrainian)
3. Meskon M., Albert M., Hedouri F. *The fundamentals of management*. Moscow: Delo, 1998. 800 p. URL: <http://www.gidromet.edu.kh.ua/Files/downloads/> (in Russian)
4. Grimashevich O.N., Skasyrskiy N.S. Methods of strategic analysis in the context of the uncertainty of external environment. *Bulletin of the Saratov State Social and Economic University*. 2016. pp. 19-20. (in Russian)
5. Gorshkova L.A., Poplavskiy B.N., Poplavskaya V.A. Modern approach to organizational development. The online journal "Science of Science". 2014. Vol. 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennyy-podhod-k-organizatsionnomu-razvitiyu> (in Russian)
6. Ansoff I. *Strategic management*. Moscow: Economics, 1989. 519 p. (in Russian)
7. Ansoff I.H., Sullivan P.A. *Optimizing Profitability in Turbulent Environments: A Formula for Strategic Success*. Long Range Planning. 1993. Vol. 26, № 5, pp. 11-23.
8. College economic dictionary (political economics, microeconomics, macroeconomics, economic analysis, enterprise economics, management, marketing, finance, banks, investment, exchange): Terms, definitions, personalities / ed. H.I. Bashnianin, V.S. Iphtemichuk. Lviv: «Mahnoliia 2006», 2007, 688 p. (in Ukrainian)
9. Frolova H.I. Management of business activity according to the principles of situational management: author's abstract ... cand. econ. sciences: 08.06.01 / Tekhnol. un-t Podillia. Khmelnytskyi, 2003. 20 p. (in Ukrainian)
10. Stets I.I. A process approach to management as a tool for increasing the operating efficiency of the enterprise. *Market infrastructure*. 2018. Vol. 23. pp. 161-167. (in Ukrainian)
11. Lepa R.N. Model of organization development in the system of enterprise situation management. *Project management and production development*. 2011. № 1(37). pp. 99-106. (in Ukrainian)
12. Fathutdinov R.A. *Strategic marketing*. Moscow: CJSC Business School Intel - Synthesis, 2000. 640 p. (in Russian)
13. Bortnik A.M. *Business Process Management: The Essence and Prospects of Implementation*. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*. 2013. № 3(62). pp. 30-36. (in Ukrainian)

ЖЕЛІЗКО

Юлія Михайлівна
105534165p@gmail.com

УДК 327.7/623.45

ЕКСПОРТНИЙ КОНТРОЛЬ ТОВАРІВ І ТЕХНОЛОГІЙ ПОДВІЙНОГО
ВИКОРИСТАННЯ У ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

магістр

EXPORT CONTROL OF GOODS AND TECHNOLOGIES USED BY A
PHARMACEUTICAL ENTERPRISE

ZHELIZKO Yuliia Mykhailivna – master

У статті досліджено поняття експортного контролю, основні його форми, засоби та види. Експортний контроль у фармацевтичному підприємстві передбачає формування відділів внутрішнього фірмового контролю у вигляді відділів експортних поставок та здійснення планових й позапланових перевірок умов виробництва фармацевтичної продукції органами виконавчої влади. Виділено внутрішній та зовнішній види експортного контролю, які повинні забезпечити скорочення чисельності порушень умов виробництва фармацевтичної продукції та забезпечити стратегічну ціль – забезпечення міжнародної конкурентоспроможності української фармацевтичної продукції.

* * *

The article explores the concept of export control, its main forms, means and types. The purpose of the article is to determine the peculiarities of export control of goods and technologies by pharmaceutical companies of Ukraine. At a pharmaceutical enterprise, ensuring export control involves the establishment of departments of internal company control run as export supply departments and carrying out of routine and unscheduled inspections of the conditions of production of pharmaceutical products by executive authorities. The legal conditions for export control are specified at the state and enterprise levels in the form of orders, instructions and procedures for carrying out export control procedures. In a narrow sense, at a pharmaceutical company export control involves having the regulatory, technical documentation for the production of pharmaceutical products verified to comply with international standards and GMP, licensing, certification and to obtain authorizations for the activity and production. In the broad sense, export control supposes the establishment of a product quality management system and authority inspection before production begins, including the stages of raw material quality control, documentation, protocols, packaging, marking, finished products, audit and validation. State export control takes the form of licensing of activities of exporters producing pharmaceutical products, certification of products, planned and unscheduled inspections by the executive authorities of the conditions of production, quality control of medicinal products, issuance of permits for export of goods (one-off, general, open). The export control of pharmaceutical products is a set of organizational, legal and technical and material conditions and measures to ensure the quality management of medicinal products by entities, regardless of the form of business activity. The internal and external types of export control are aimed at ensuring reduction of the number of non-observances in the conditions of production of pharmaceutical products and meet the strategic goal, which is to ensure the international competitiveness of Ukrainian pharmaceutical products.

Ключові слова: експортний контроль, фармацевтичне підприємство, фармацевтична продукція, лікарські засоби

Keywords: export control, pharmaceutical enterprise, pharmaceutical products, pharmaceutical products

ВСТУП

У зв'язку зі зростанням експорту фармацевтичних товарів актуалізуються питання організації на фармацевтичних підприємствах процесів виробництва та дистрибуції якісної продукції, що відповідає міжнародним стандартам якості та безпечності. Починаючи з 2014 р., в Україні завдяки вдосконаленню нормативного регулювання було здійснено ряд заходів для спрощення процедур експортного контролю, розпочато автоматизацію перевірки якості лікарських засобів за допомогою QR-кодування упаковок, затверджено належну виробничу практику. Проте такі системні проблеми, як фальсифікація лікарських засобів та недотримання умов виробництва, що негативно впливає на міжнародну конкурентоспроможність фармацевтичної продукції, потребують комплексних досліджень.

Проблематиці експортного контролю товарів у фармацевтичному підприємстві присвячено численні праці економістів та юристів. У статті [1] розглянуто механізми державного регулювання фармацевтики, зокрема концептуально-регламентуючі, нормативно-правові, економіко-мотиваційні, контролюючі та інформаційно-промоційні. У дослідженні [2] визначено базові нормативно-правові засади експортного конт-

ролю, що здійснюється на державному рівні органами виконавчої влади, підприємствами-експортерами, суб'єктами експортного контролю України. У праці [6] розглянуто експортний потенціал виробників лікарських засобів України. У дослідженні [20] розглянуто особливості фармацевтичного ринку України. У праці [23] досліджено процедури здійснення експортного контролю, проведено аналіз проблемних напрямів експортного контролю України. У роботі [25] виділено експортний митний контроль лікарських засобів, який може відбуватися у формі перевірки документації, огляду, опитування, обліку, перевірки звітності та обліку товарів, територій та приміщень. Проте на сьогодні більшість досліджень фрагментарно висвітлюють особливості експортного контролю на фармацевтичному підприємстві, здебільшого висвітлюючи нормативно-правове регулювання на державному рівні.

МЕТА СТАТТІ полягає у визначенні особливостей реалізації експортного контролю товарів та технологій фармацевтичними підприємствами України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою є праці вітчизняних

науковців, матеріали періодичних видань та нормативно-правова база в даній сфері. У процесі дослідження застосовано методи структурно-логічного аналізу, статистики, порівняння і узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фармацевтичний ринок є частиною системи охорони здоров'я, який задовольняє попит з боку аптекних мереж та медичних закладів шляхом пропозиції лікарських засобів, виробів медичного призначення, косметичної продукції, інноваційної діяльності, дис-

трибуції та експорту, продажу через аптекні мережі, зберігання та імпорт. Таким чином, експорт виступає каналом передачі товарів та технологій у фармацевтиці.

Фармацевтична продукція відноситься до високо-технологічної продукції, що забезпечує розвиток української економіки. Зокрема, у 2011-2018 рр. експорт фармацевтичної продукції зріс на 10,77 %, а питома вага продукції у сукупному обсязі експорту зросла з 0,29 % до 0,48 % у першому півріччі 2019 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка експорту-імпорту фармацевтичної продукції в Україні у 2011-2019 рр. [ДФС [4]]

Період	2011	2016	2017	2018	з 01.01.2019 по 31.07.2019	Темп росту, 18/11, %
Імпорт вартість, тис. дол. США	2879392	1606984	1767445	1946995	1149156	-32,38
Імпорт питома вага, %	3,55	4,13	3,57	3,42	3,48	-3,66
Експорт вартість, тис. дол. США	195144	184181	192112	216165	137322	10,77
Експорт питома вага, %	0,29	0,51	0,44	0,46	0,48	58,62
Сальдо, тис. дол. США	-2684248	-1422803	-1575333	-1730830	-1011834	-35,52

У діяльності фармацевтичного ринку задіяні 0,15 % працівників від сукупної кількості зайнятих осіб, що створюють 0,83 % ВВП та забезпечують 24 млрд. грн. доданої вартості. [5]. У 2018 р. суттєво зріс експорт фармацевтичної продукції, яка реалізовується на 81 зарубіжних ринках (50 ринках у 2017 р.). Обсяг експорту у 2018 р. склав 216 млн. дол. США [4]. Основними напрямками експорту продукції фармацевтики є органічні ринки країн близького зарубіжжя. Сьогодні розвиваються ринки країн Близького Сходу, Євросоюзу та Азії й Тихо Океанії. У 2016-2018 рр. українські фармацевтичні виробники отримали дев'ять сертифікатів GMP від регуляторних органів країн-членів ЄС, що є передумовою виходу на європейські ринки.

Експортний контроль фармацевтичної продукції можна визначити як сукупність організаційних, правових та технічно-матеріальних умов та заходів забезпечення суб'єктами господарювання якості лікарських засобів незалежно від форми ведення діяльності. Правові умови та заходи на державному рівні покладені на центральні виконавчі органи державної влади. Тоді як забезпечення організаційних та технічно-матеріальних – на суб'єктів господарювання. Наприклад, компанія ТОВ «ФЗ «Біофарма» забезпечує постійну системну модернізацію технологічних процесів у виробництві лікарських засобів. Внутрішній експортний контроль здійснюється самим підприємством та розпочинається ще до початку виробництва фармацевтичної продукції. Система управління якістю компанії включає: контроль якості сировини, документації; контроль виробництва (нормативної документації, протоколи, упаковки, маркування, технічна й технологічна документація відповідно належної виробничої практики (далі – GMP); контроль якості готової продукції (тестування, сертифікація, дозвіл на реалізацію, збері-

гання та екологічність); аудит та валідація [10]. Крім того, ТОВ «ФЗ «Біофарма» здійснює фармаконагляд, що передбачає забезпечення споживачів якісними, ефективними та безпечними лікарськими засобами [7].

Таким чином, можна виділити два види експортного контролю: внутрішній або внутрішньо фірмовий та зовнішній або державний. Внутрішній забезпечується відділами продажу та експортних поставок компаній експортерів, відділами тестування продукції, центрами наукових досліджень та розробок, які відповідають за якість та безпечність продукції. Це вказує на системний (комплексний) підхід до забезпечення експортного внутрішнього контролю.

Державний експортний контроль відбувається у формі ліцензування діяльності експортерів, що виробляють фармацевтичну продукцію, сертифікації продукції, планових та позапланових перевірок виконавчими органами влади умов виробництва продукції, контролю якості лікарських засобів, видачі дозволів на експорт товарів (разових, генеральних, відкритих). Одним з інструментів експортного контролю з метою вивезення якісної та безпечної продукції є автоматизації контролю якості.

Становлення внутрішньо фірмового експортного контролю в Україні розпочалося з прийняття у 2006 р. Державною службою експортного контролю Методичних рекомендацій стосовно створення суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів систем внутрішньо фірмового експортного контролю «з метою надання суб'єкту здійснення міжнародних передач товарів інформаційно-методичної допомоги у створенні системи внутрішньофірмового експортного контролю, яка у повному обсязі забезпечить комплекс заходів організаційного, правового, інформаційного та іншого характеру, що виконуються суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів з метою дотри-

мання ним та підпорядкованими йому структурними підрозділами вимог законодавства у галузі експортного контролю» [24]. Отже, основна мета експортного контролю – дотримання принципу законності у виробництві та вивезенні товарів та технологій фармацевтичним підприємством.

В Україні контроль якості лікарських засобів здійснює Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Одними з основних завдань є боротьба з потраплянням на фармацевтичний ринок України фальсифікованих лікарських засобів та виробництво на без ліцензійних умовах фармацевтичних лікарських засобів [3]. Тому, для подолання зазначених проблем в Україні запроваджується нова система захисту та експрес-аутентифікації лікарських засобів, розроблено та запроваджується QR-кодування упаковок лікарських засобів, впроваджується пілотний проект з маркування контрольними знаками, проводиться моніторинг обігу лікарських засобів.

Для експорту лікарських засобів підприємство повинне здійснити сертифікацію відповідно до Наказу МОЗ України від 07.12.2012 № 1008 «Про затвердження Порядку сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі та підтвердження для активних фармацевтичних інгредієнтів, що експортуються» [13]. Сертифікація якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі здійснюється з метою створення належних умов для експорту вітчизняних лікарських засобів шляхом підтвердження відповідності їхньої якості та умов їх виробництва чинним в Україні та міжнародним вимогам GMP.

Експортний контроль товарів на фармацевтичному підприємстві регулюється на державному рівні такими нормативно-правовими актами: Закон України «Про лікарські засоби» [14], де визначено, що «виробництво лікарських засобів здійснюється фізичними або юридичними особами на підставі ліцензії». Однією з підстав для виробництва є наявність умов для забезпечення контролю за якістю фармацевтичної продукції. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [15], що контролює зовнішньоекономічну діяльність та ліцензування; Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [16]; Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [11]; Закон України «Про стандартизацію» [17] та Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про запровадження системи стандартизації Міністерства охорони здоров'я України»

[12]. Останній передбачає розробку Положення про систему стандартизації Міністерства охорони здоров'я, одним з напрямків якої є стандартизація фармацевтичної продукції. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про створення Експертної Ради стандартизації та технічного регулювання з розробки та впровадження належної виробничої (GMP), дистрибуторської (GDP), лабораторної (GLP) та клінічної (GCP) практик», яким створено суб'єкт стандартизації лікарських засобів [18].

У 2016 р. МОЗ було затверджено Настанову «Лікарські засоби. Належна виробнича практика», СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2016 [9]. Відповідно до Настанови «GMP застосовується на стадіях життєвого циклу від виробництва досліджуваних лікарських засобів, переносу технології, через промислове виробництво до припинення виробництва».

Таким чином, експортний контроль відбувається на державному рівні, який забезпечується контролем з боку державних органів влади, та на рівні підприємства. Експортний контроль товарів та технологій відбувається шляхом публічного адміністрування засобами стандартизації, ліцензування, видачі дозволів.

Згідно зі звітом Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками [19] всього у 2018 р. виявлено 914 порушень законодавства суб'єктами фармацевтичного ринку стосовно додержання вимог ліцензійних умов з виробництва, оптової, роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім АФІ). Для прикладу, 6,92 % (11) підприємств за даними перевірки характеризувалися порушеннями у кількості від 21 % до 35, 15,09 % (24) – від 11 до 20 порушень, 77,99 % (124) – від 1 до 9 порушень, з яких у 108 підприємств зафіксовано 1-3 порушення. Це в основному свідчить про законність діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку.

У табл. 2 відображено інформацію стосовно ефективності державного контролю Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками у 2018 р.

Дані вказують на системні проблеми, які становлять загрозу для споживачів фармацевтичної продукції та загрозу якості українських лікарських засобів. Зокрема неякісні, незареєстровані або фальсифіковані лікарські засоби; недотримання умов зберігання фармацевтичної продукції українськими виробниками; недотримання законодавчих вимог ведення діяльності; недостатній рівень розвитку технічно-матеріальної бази для зберігання або торгівлі; низький санітарний рівень приміщень та устаткування.

Таблиця 2

Інформація щодо ефективності державного контролю Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками у 2018 р. [19]

ВИДИ НЕБЕЗПЕЧНИХ ПОДІЙ, ВІДВЕРНЕННЯ (ЗМЕНШЕННЯ РИЗИКІВ НАСТАННЯ) ЯКИХ Є ЗАВДАННЯМ ОРГАНУ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У ВИЗНАЧЕНІЙ СФЕРІ	КІЛЬКІСТЬ НЕБЕЗПЕЧНИХ ПОДІЙ, ЩО НАСТАЛИ
1	2
Обіг неякісних лікарських засобів, в тому числі	
заборона обігу серій неякісних лікарських засобів;	21 (30 серій 20 найменувань)
заборона обігу всіх серій неякісних лікарських засобів;	7 (7 найменувань)
заборона обігу найменувань незареєстрованих лікарських засобів;	18 (172 найменувань)

Продовження табл. 2

1	2
заборона обігу фальсифікованих лікарських засобів	17 (17 серій 14 найменувань)
заборона всіх серій фальсифікованого лікарського засобу	1(1 найменування)
заборона обігу лікарських засобів, ввезених з порушенням законодавства України	38 (261 серії 198 найменувань)
заборона лікарських засобів у зв'язку з закінченням терміну тимчасової заборони	4 (4 серій 4 найменувань)
виявлена наявність лікарських засобів термін придатності яких минув	2
недотримання визначених виробником загальних та специфічних умов зберігання лікарських засобів	21
встановлена відсутність документи, що підтверджують: закупівлю, зберігання, транспортування, торгівлю, знищення або утилізацію лікарських засобів	6
неналежне виконання уповноваженою особою своїх обов'язків	56
недотримання вимоги законодавства щодо забезпечення контролю якості ЛЗ	12
відсутність усіх необхідних приміщень, устаткування та обладнання для належного зберігання та торгівлі лікарськими засобами	2
Надання неякісної фармацевтичної послуги, в тому числі:	
порушення вимоги відпуску лікарських засобів з аптечного закладу	2
особи які займаються торгівлею ЛЗ, не мають відповідної освіти/не відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам/не підвищують кваліфікацію	20
реалізація та медичне застосування лікарських засобів без сертифікату якості виробника	8
порушення упаковки виробника та недотримання вимог щодо маркування	33
застосування лікарських засобів з терміном придатності, що минув/заборонених приписами/незарєєстрованих лікарських засобів	41
Відсутність усіх необхідних приміщень, устаткування та обладнання для належного зберігання та торгівлі лікарськими засобами	19
Санітарний стан приміщень та устаткування аптечного закладу не відповідає вимогам санітарно-протиепідемічного режиму аптечних закладів	32
Інші	190
Зупинення промислове виробництво неякісних ЛЗ	6
Всього:	

ВИСНОВКИ

Експортний контроль фармацевтичної продукції – це сукупність організаційних, правових та технічно-матеріальних умов та заходів для забезпечення суб'єктами господарювання якості лікарських засобів незалежно від форми ведення діяльності. Він передбачає процедури формування відділів внутрішнього фірмового контролю у вигляді відділів експортних поставок та здійснення планових й позапланових перевірок умов виробництва фармацевтичної продукції органами виконавчої влади. Правові умови експортного контролю визначаються на державному рівні та на рівні підприємств у вигляді наказів, інструкцій та порядків здійснення процедур експортного контролю. На фармацевтичному підприємстві експортний контроль у вузькому розумінні передбачає перевірку нормативної, технічної документації стосовно виробництва фармацевтичної продукції відповідно міжнародним стандартам та GMP, ліцензування, сертифікацію, отримання дозволів на здійснення діяльності та виробництво продукції. Сьогодні існує простежується системний (комплексний) підхід до забезпечення ек-

портного внутрішнього контролю, головна мета якого – забезпечення законності діяльності фармацевтичного підприємства на всіх стадіях виробництва, в тому числі на стадії вивезення продукції за кордон.

Список використаних джерел

1. Голубка В. Механізм регулювання фармацевтичного ринку: сутність, класифікація та роль у забезпеченні конкурентоспроможності. Економічний форум. № 2. 2015. С. 18–30.
2. Гришуткін О. М. Деякі питання організації та здійснення державного експортного контролю. Державна служба експортного контролю України, 2007. URL: http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=39834&catid=34
3. Держлікслужба продовжує роботу щодо запровадження маркування лікарських засобів. URL: <http://dls.gov.ua/news/держлікслужба-продовжує-роботу-щодо/>
4. Зовнішня торгівля України за товарними групами з усіма країнами. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f2>
5. Інфографічний довідник «Фармацевтика України 2019». URL: <https://www.darnitsa.ua/press-center/novini-kompan/331-infografichnii-dovidnik-farmatsevtika-ukraini-2019#2>
6. Ковінько О.М. Стахова А.І., Вовк А.П. Фармацевтичний ринок України як рушійний важіль розвитку еко-

номіки / гол. ред. М.М. Палінчак. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 11. С. 56–59.

7. Комерційна політика від 31.01.2019. URL: <https://www.biopharma.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/Комерційна-політика-Biopharma-2019.pdf>

8. Мандичев Д.В. Деякі проблеми формування в Україні спеціалізованого органу контролю якості лікарських засобів Європейського рівня. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Харків, 2012. № 4 (59). Ч. 2. С. 111–117.

9. Настанова «Лікарські засоби. Належна виробнича практика», Наказ МОЗ України від 29.07.2016 р. № 798, СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2016. Міністерство охорони здоров'я України, Київ. 2016. 357 с.

10. Офіційний сайт ТОВ «Ф3 «Біофарма». URL: <https://www.biopharma.com.ua/virobnictvo/>

11. Про дозвілну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 03.07.2019 р. № 2806-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>

12. Про запровадження системи стандартизації охорони здоров'я України: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.09.2010 р. № 813. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0813282-10>

13. Про затвердження Порядку сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі та підтвердження для активних фармацевтичних інгредієнтів, що експортуються: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 07.12.2012 № 1008. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2218-12>

14. Про лікарські засоби: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 22. Ст. 86. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр>

15. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2015. № 23. Ст. 158. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

16. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 29. Ст.389. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16>

17. Про стандартизацію, Закон України від 5.06. 2014 р. № 34к/14-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 31. Ст. 1058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>

18. Про створення Експертної Ради стандартизації і технічного регулювання з розробки та впровадження належної виробничої (GMP), дистрибуторської (GDP), лабораторної (GLP) та клінічної (GCP) практик, Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.03.2008 р. № 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0127282-08>

19. Річні звіти контролюючих органів. Інспекційний портал. Офіс ефективного регулювання (BRDO). 2019. URL: https://inspections.gov.ua/report/index?planning_period_id=3

20. Сердюк С.І. Вдосконалення механізму управління маркетинговою діяльністю на підприємствах, виробниках фармацевтичної продукції України. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Економічні науки. 2018. № 47 (1323). С. 92–96.

21. Стрельченко О.Г. Характеристика дозволів як різновиду засобів забезпечення законності у сфері обігу лікарських засобів. Правова позиція. Вип. № 2 (23). 2019. С. 84–89.

22. Сушарина І., Кириченко І. Концептуальні засади формування системи фармацевтичної безпеки України. Державне управління. Спецвипуск 4(136). 2015. С. 70–72.

23. Цвілий С.М., Скляр Н.М., Лоза К.М. Проблеми ідентифікації товарів подвійного використання при перетині митного кордону. Соц.-ек.проблеми сучас. періоду України. 2014. Вип. 4 (108). С. 141–151.

24. Чечеюк Л.В. Рекомендації по створенню та функціонуванню СВФК. Державна служба експортного конт-

ролю України. URL: http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=A54E48842CCBA65E998EE52DA035C243?art_id=35352

25. Шевчук О.М. Митний контроль лікарських засобів: поняття, форми, методи, види та їх класифікація. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 2(II). С. 182–188.

References

1. Holubka V.M. Mechanisms of regulation of the pharmaceutical market: essence, classification and role in ensuring competitiveness. Economic Forum. 2015. № 2. pp. 18–30. (in Ukrainian).

2. Hryshutkin O.M. Some issues of organization and implementation of state export control. State Service of Export Control of Ukraine. 2007. URL: http://www.dsecu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=39834&catid=34 (in Ukrainian).

3. The Civil Service continues to work on the introduction of medication labeling. 2019. URL: <http://dls.gov.ua/news/Government-Continue-Road-Operation/> (in Ukrainian).

4. Ukraine's foreign trade in product groups with all countries. 2019. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f2> (in Ukrainian).

5. Pharmaceuticals of Ukraine 2019 infographic directory. 2019. URL: <https://www.darnitsa.ua/press-center/novini-kompan/331-infografichnii-dovidnik-farmatsevtika-ukraini-2019#2> (in Ukrainian).

6. Kovinko O.M., Stakhova A.I., Vovk A.P. The Pharmaceutical Market of Ukraine as a Lever for Economic Development. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University: Series: International Economic Relations and the world economy. Uzhgorod: Helvetika Publishing House, 2017, Issue 11, pp. 56–59. (in Ukrainian).

7. Commercial policy as of 31.01.2019. URL: <https://www.biopharma.com/wp-content/uploads/2019/06/Commercial-policy-Biopharma-2019.pdf> (in Ukrainian).

8. DV Mandychiev Some problems of formation in Ukraine of specialized body of quality control of medicines of European level. Bulletin of KhNUVS. 2012. № 4 (59), Part 2., pp. 111–117. (in Ukrainian).

9. The guidance «Medicines. Good Manufacturing Practice», Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 29.07.2016 No. 798, ST-N of the Ministry of Health 42-4.0: 2016. Ministry of Health of Ukraine, Kyiv. 2016. 357 p. (in Ukrainian).

10. Official site of LLC "Biopharma". URL: <https://www.biopharma.com.ua/virobnictvo/> (in Ukrainian).

11. On the permitting system in the sphere of economic activity, Law of Ukraine dated 03.07.2019 № 2806-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB), 2005, № 48, Article 483. (in Ukrainian).

12. On introduction of the system of standardization of health care of Ukraine, Order of the Ministry of Health of Ukraine of September 27, 2010 №. 813. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0813282-10> (in Ukrainian).

13. On Approval of the Procedure for Certification of Quality of Medicines for International Trade and Confirmation for Active Pharmaceutical Ingredients, Exported, MoH Order № 07.07.2012, № 1008. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2218-12> (in Ukrainian).

14. On Medicines, Law of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB). 1996. № 22, Art. 86. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр> (in Ukrainian).

15. On licensing of economic activities, Law of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada (BB). 2015. № 23, Art. 158. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (in Ukrainian).

16. On the basic principles of state supervision (control) in the field of economic activity, the Law of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB). 2007. № 29, Art. 389. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (in Ukrainian).

17. On standardization, Law of Ukraine of June 5, 2014 № 34k / 14-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2014. № 31. Art. 1058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (in Ukrainian).

18. On Establishment of the Expert Council of Standardization and Technical Regulation for the Development and Implementation of Good Manufacturing (GMP), Distribution (GDP), Laboratory (GLP) and Clinical (GCP) Practices, Order of the Ministry of Health of Ukraine of March 13, 2008. № 127. Ministry of Health of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0127282-08> (in Ukrainian).

19. Annual reports of supervisory authorities. Inspection portal. Office of Effective Regulation (BRDO), 2019. URL: https://inspections.gov.ua/report/index?planning_period_id=3 (in Ukrainian).

20. Serdiuk S.I. Improvement of the mechanism of management of marketing activity at the enterprises, manufacturers of pharmaceutical products of Ukraine. Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Economic Sciences). 2018. № 47 (1323), pp. 92-96. (in Ukrainian).

21. Strelchenko O.H. Characteristics of permits as a kind of

means of ensuring lawfulness in the sphere of circulation of medicines. Legal position. 2019. Issue 2 (23). pp. 84-89. (in Ukrainian).

22. Susharyna I., Kyrychenko I. Conceptual bases of formation of the pharmaceutical safety system of Ukraine. Governance. 2015. Special Issue 4 (136), pp. 70-72. (in Ukrainian).

23. Tsvilyi S.M., Skliar N.M., Loza K.M. Problems of identification of dual-use items at the customs border crossing. Soc.-ec.problems modern. period of Ukraine. 2014, Issue 4 (108). pp. 141-151. (in Ukrainian).

24. Checheiuk L.V. Recommendations for the establishment and operation of the CFSP. State Export Control Service of Ukraine. 2019. URL: http://www.dsecu.gov.ua/control/en/publish/printable_article.jsessionid=A54E48842CCBA65E998EE52DA035C243?art_id=35352 (in Ukrainian).

25. Shevchuk O.M. Customs control of medicines: concepts, forms, methods, types and their classification. Bulletin of Zaporizhzhya National University. 2012. № 2 (II). pp. 182-188. (in Ukrainian).

КУЧМІЙ

Тетяна Олександрівна
tane4ka060293@ukr.net

УДК 336:343.973

ЗЛОЧИННІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБАГАЧЕННЯ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ МОДУСаспірант, головний
державний виконавець,
Тернопільський районний
відділ державної виконавчої
служби Головного
територіального управління
юстиції у Тернопільській
областіCRIMINAL TECHNOLOGIES OF THE FINANCIAL SUMMARY:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL MODE*KUCHMII Tetiana Oleksandrivna – postgraduate student, the chief state executor, Ternopil district department of state executive service of the Main territorial administration of justice in Ternopil area*

У статті розкрито ідейно-теоретичні аспекти технологій злочинного збагачення у фінансовій сфері як способу вчинення складних злочинних діянь та розкрито класифікацію даної злочинної діяльності. Визначено теоретико-методологічний модус розслідування економічних злочинів у фінансовій сфері з використанням технологій злочинного збагачення. Окреслено етапи здійснення злочинної діяльності в кредитно-фінансовій сфері діяльності банків. Проаналізовано напрями організації планування розслідування злочинів у фінансовій сфері. Визначено способи вчинення злочинних діянь у бюджетній сфері.

* * *

В статье раскрыто идейно-теоретические аспекты технологий преступного обогащения в финансовой сфере как способа совершения сложных преступных деяний и раскрыто классификацию данной преступной деятельности. Определены теоретико-методологический модус расследования экономических преступлений в финансовой сфере с использованием технологий преступного обогащения. Определены этапы осуществления преступной деятельности в кредитно-финансовой сфере деятельности банков. Проанализированы направления организации планирования расследования преступлений в финансовой сфере. Определены способы совершения преступных деяний в бюджетной сфере.

* * *

The article reveals the ideological and theoretical aspects of technologies of criminal enrichment in the financial sphere as a method of committing complex criminal acts and discloses the classification of this criminal activity. The theoretic and methodological mode of investigation of economic crimes in the financial sphere with the use of technologies of criminal enrichment, carried out by organized groups for the purpose of obtaining material benefits and using legal forms of economic activity is determined. As for the vast majority of technologies for criminal enrichment and for technologies of criminal enrichment in the banking sector, there are complex schemes of criminal activity. Thus, the article outlines a number of stages of committing criminal activity in the credit and financial activities of banks, each of which includes the commission of a number of crimes to achieve a criminal purpose.. The directions of organization of planning of the investigation of crimes in the financial sphere are analyzed, since planning of investigation of a certain economic crime or their aggregate gives an opportunity to focus on the most important problems, solve the most urgent tasks in a timely manner, to determine the ways and means of achieving the set goal, and to provide effective control in the course of financial investigations. The methods of committing criminal acts in the budget sphere are determined, since the study of methods for carrying out criminal activity with the use of technologies of criminal enrichment, their classification and essence allow to make the necessary recommendations for investigation of such crimes, since such crime is characterized by the presence of basic and subordinate crimes that are interrelated to obtain criminal purpose.

Ключові слова: злочинна діяльність, економічна сфера, технології злочинного збагачення, організована злочинність**Ключевые слова:** преступная деятельность, экономическая сфера, технологии преступного обогащения, организованная преступность**Keywords:** criminal activity, economic sphere, technologies of criminal enrichment, organized crime

ВСТУП

У новітніх економічних умовах злочинна діяльність у фінансовій сфері посилює тенденції до зростання, демонструє надсучасні механізми та способи вчинення злочинів.

Прогалини у законодавчій базі, відсутність контролю за законністю дій підприємців, зміна форми власності та інші економічні процеси створюють умови для здійснення злочинів із використанням злочинних технологій. Для вирішення питань стосовно виявлення, розслідування та запобігання злочинам у фінансовій

сфері існує потреба у глибокому вивченні закономірностей злочинності та нових підходів, прийомів і методів їх вчинення, адже технології злочинного збагачення являють собою сукупність злочинних дій для досягнення мети.

МЕТА РОБОТИ

Сучасна злочинність характеризується організованістю – з одного боку, а з іншого – економічною спрямованістю. Злочини у сфері фінансів становлять особливу суспільну небезпеку та вчиняються із використанням складних фінансових схем. Саме тому, пи-

тання поглиблення розуміння сутності технологій злочинного збагачення у фінансовій сфері та особливостей методик їх розслідування є актуальним, своєчасним та виступає метою даної роботи.

МЕТОДИ ДОЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу роботи складають наукові праці, наукові матеріали періодичних видань, ресурси Internet. У ході проведення дослідження застосовуються методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Злочини у сфері фінансів є чинником негативного впливу на розвиток держави. Сучасні економічні злочини характеризуються складними та продуманими способами і методами їх вчинення.

Для позначення складної злочинної діяльності, що включає способи та прийоми, які застосовують злочинці під час здійснення економічних злочинів, вико-

ристовується термін «технологія». Так, А.Ф. Лубін технології злочинної діяльності розуміє як сукупність всіх процесів, які складають злочинну діяльність. А.Ф. Волобуєв під злочинними технологіями збагачення називає комплекси взаємопов'язаних злочинів, що вчиняються організованими групами з метою отримання матеріальної вигоди і з використанням легальних форм господарської діяльності. На наш погляд, найбільш влучним визначенням дефініції «технологія злочинного збагачення» наведено В.Б. Смеліком, який розглядає її як систему злочинів різних видів, пов'язаних закономірними зв'язками та спрямованих на досягнення загальної злочинної мети [1, с. 978].

Водночас науковці під час дослідження економічної злочинності розрізняють такі 9 основних видів технологій злочинного збагачення (табл. 1).

Таблиця 1

Основні види злочинних технологій збагачення [розроблено автором на основ: [2]]

№	Види злочинних технологій збагачення	Злочинні дії
1	Технологія розкрадання безготівкових коштів з використанням комп'ютерної техніки для здійснення фіктивних електронних платежів	Характерний для банківської сфери. «Хакер» чи працівник банку викрадає грошові кошти з рахунків клієнтів банку.
2	Технологія злочинної діяльності шляхом обману	Укладання фіктивного договору на умовах попередньої оплати з наступним заволодінням грошовими коштами партнера. Дана технологія характерна для організованих злочинних груп, які спеціалізуються на пошуках підприємців, схильних до ризикованих операцій заради великих прибутків.
3	Технологія злочинного збагачення шляхом заснування інвестиційної фірми з наступним заволодінням грошовими коштами вкладників	заснування так званих «фінансових пірамід»
4	Технологія розкрадання грошових коштів шляхом уведення в обіг фіктивних платіжних документів	підроблення злочинними групами чи окремими особами платіжних доручень, векселів та інших цінних паперів, що є засобами платежу
5	Технологія злочинного збагачення шляхом обманного одержання і привласнення кредиту	укладання кредитного договору з банком, а саме подача підроблених документів, які гарантують повернення кредиту
6	Технологія злочинного збагачення шляхом одержання безпідставного відшкодування з державного бюджету податку на додану вартість	використовуються фіктивні документи про здійснення експорту товарів
7	Технології розкрадання бюджетних грошових коштів шляхом придбання у комерційних структур товарів, одержання від них послуг за завищеними цінами	укладання службовими особами бюджетних установ чи організацій невігідних господарських договорів, внаслідок чого державні кошти перетікають до чиновників та наближених до них осіб
8	Технологія злочинного збагачення шляхом використання під час укладання господарських договорів реквізитів фіктивних підприємств і, відповідно, перекладання на них обов'язку сплати податків	створення недобросовісними підприємцями фіктивних підприємств, виготовляються фіктивні документи, печатки.
9	Технологія злочинного збагачення шляхом створення так званих конвертаційних центрів та надання за їх допомогою незаконних послуг	ухилення від сплати податків, а також з метою відмивання нелегальних доходів, шахрайства, незаконного відшкодування податку на додану вартість

У своїй праці «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект» В.П. Захаров виділяє три пов'язані між собою елементи у технології злочинного збагачення. Перший полягає у діях, що спрямовані на безпосереднє отримання доходів кримінального походження і пов'язані із вчиненням основних злочинів. До цієї групи дій відносять:

- шахрайство;
- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизних товарів;

- зловживання владою або службовим становищем;
- перевищення влади або службових повноважень;
- контрабанда.

Другий елемент складають дії, що виступають способом чи необхідною умовою вчинення основного злочину. До таких належать:

- службове підроблення;
- підроблення документів, печаток, штампів;
- незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима.

Третій елемент характеризує дії, що спрямовані на приховування слідів виникнення злочинних доходів

осіб, які їх отримали, а також осіб, котрі ініціюють і здійснюють їх відмивання, створення видимості законного походження цих доходів [3, с. 185].

Звертаючи увагу на класифікацію технологій злочинного збагачення та можливих способів їх здійснення слід вказати на те, що усі види злочинних технологій пов'язані із злочинами. Зокрема, найбільш вагомими, на наш погляд, є банківська та бюджетна сфери, що найбільш уразливі до таких видів злочинної діяльності.

Як і для переважної більшості технологій злочинного збагачення, так і для технологій злочинного збагачення у банківській сфері є існування складних схем злочинної діяльності. Так, можна виділити низку етапів здійснення злочинної діяльності у кредитно-фінансовій діяльності банків, кожен з яких включає вчинення ряду злочинів для досягнення злочинної мети:

- першим етапом виступає намір заволодіння кредитними ресурсами банку, тут має місце фіктивне підприємництво;

- другим етапом є безпосереднє заволодіння ресурсами банку, шляхом шахрайства з фінансовими ресурсами;

- третій етап полягає у приховуванні вчиненого злочину. Найчастіше на даному етапі застосовується фіктивне банкрутство [4, с. 44].

Серед злочинів у банківській сфері слід виділити наступні: використання фіктивних документів для отримання кредитів, нецільове їх використання або не повернення кредитних коштів; створення і випуск у безготівковий платіжний оборот фіктивних коштів; видача кредитів за неправомірну вигоду, зловживання владою або службовим становищем; ухилення від сплати податку та інших обов'язкових платежів; використання фіктивних розрахункових операцій, створення фіктивних фірм.

Бюджетна сфера є досить привабливим об'єктом злочинних посягань. Так, виділяють дві групи способи вчинення злочинів у бюджетній сфері. Першу групу складають злочини, що полягають у розкраданні бюджетних коштів. Друга група включає злочини, що пов'язані із порушенням бюджетного законодавства без ознак розкрадання [1, с. 979].

Саме для першої групи характерними є технології

злочинного збагачення, як система діянь злочинців, спрямована на досягнення однієї мети, що в значній мірі полягає у:

- безпідставному одержанні бюджетного відшкодування податку на додану вартість;

- обманному одержанні фінансової допомоги з бюджету з метою подальшого її привласнення;

- привласненні коштів службовими особами бюджетних установ під час здійснення закупівель через фіктивні фірми-посередники для завищення ціни та інші.

Під час розслідування злочинів вчинених із використанням технологій злочинного збагачення слід приділити увагу плануванню такої діяльності, адже саме розроблення програми дій з встановлення обставин злочину дасть можливість всебічно та ефективно здійснити розслідування економічної злочинності.

Слід виокремити напрями організації планування розслідування злочинів у сфері економіки, серед яких:

- вивчення, опрацювання та систематизація всього обсягу інформації, що має місце на час розслідування;

- вивчення тактичних та стратегічних цілей розслідування на кожний період висунення версій;

- визначення слідчих дій, організованих заходів задля отримання доказової інформації;

- визначення видів та послідовності слідчих дій чи інших заходів;

- створення організаційної слідчо-оперативної моделі забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [5, с. 8].

Планування розслідування певного економічного злочину чи їх сукупності дає можливість зосередити увагу на найважливіших проблемах, своєчасно вирішити найактуальніші завдання, визначити шляхи та засоби досягнення поставленої мети, а також забезпечити ефективний контроль при здійсненні фінансових розслідувань.

В основу методики розслідування злочинів пов'язаних із використанням технологій злочинного збагачення покладено низку методів, які мають місце для застосування у практичній діяльності (рис. 1).

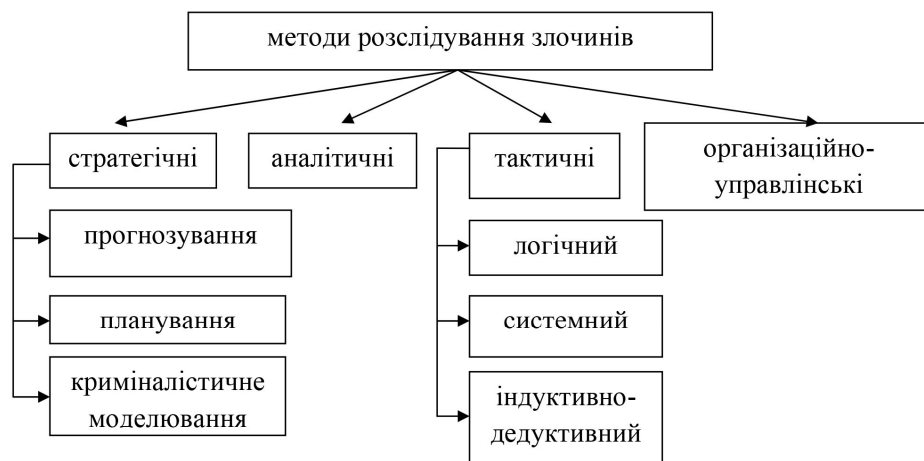

Рис. 1. Методи розслідування злочинів пов'язаних із використанням технологій злочинного збагачення [розроблено автором]

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити такі узагальнення:

По-перше, економічна злочинність як соціально-негативне явище потребує різнобічного дослідження, розроблення комплексу рекомендацій стосовно розслідування та попередження злочинів у фінансовій сфері.

По-друге, вивчення способів здійснення злочинної діяльності з використанням технологій злочинного збагачення, їх класифікація та сутність дозволяють зробити необхідні рекомендації для розслідування таких злочинів, адже така злочинність характеризується наявністю основних та підпорядкованих злочинів, які взаємопов'язані для отримання злочинної мети.

По-третє, розслідування технологій злочинного збагачення полягає у виокремленні низки структурних елементів, серед яких значну роль посідає поетапність та послідовність дій, а також планування організації дій при здійсненні розшукової діяльності, яка полягає у застосуванні певної методології.

Список використаних джерел

1. Степанюк Р.Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 977-981.
2. Бірюков Г.М. Співвідношення дефініцій «технологія» та «спосіб» здійснення легалізації (відмивання) «брудних» коштів у наукових дослідженнях вчених. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії*

(економіка, право). 2011. № 1(1). С. 132-136.

3. Захаров В.П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 801. С. 180-186.

4. Джужа О. Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: кримінологічний аналіз. *Право України*. 2000. № 11. С. 43-45.

5. Ортинський В. Особливості планування розслідування злочинів у сфері економіки. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 4-10.

References

1. Stepaniuk R.L. Typical technologies of criminal activity in the budgetary sphere of Ukraine. *Law Forum*. 2011. № 1. pp. 977-981. (in Ukrainian).

2. Biriukov H.M. The relation between the definitions of "technology" and "method" of legalization (laundering) of "dirty" funds in scientific research of scientists. *Collection of scientific works of the Interregional Finance and Law Academy (Economics, Law)*. 2011. № 1 (1). pp. 132-136. (in Ukrainian).

3. Zakharov V.P. Legalization (laundering) of proceeds of crime: theoretical and legal aspect. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*. Law. 2014. № 801. pp. 180-186. (in Ukrainian).

4. Dzhuzha O. Crimes in the field of credit-financial and banking activities: criminological analysis. *Law of Ukraine*. 2000. № 11, pp. 43-45. (in Ukrainian).

5. Ortynskyi V. Features of planning crime investigation in the sphere of economy. *Bulletin of the national university "Lviv Polytechnic"*. Law. 2017. № 861, pp. 4-10. (in Ukrainian).

КОСЕНКОВА

Анастасія Геннадіївна
anastasiia.kosenkova@gmail.com

УДК 336.227 : 341

КОНЦЕПЦІЯ БЕНЕФІЦІАРНОГО ВЛАСНИКА В УГОДАХ ПРО
УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯаспірант, КНУ ім. Тараса
Шевченка, старший консультант,
ТОВ "Ернст энд Янг"THE CONCEPT OF BENEFICIAL OWNERSHIP IN THE DOUBLE TAX
TREATIES*KOSENKOVA Anastasiia Hennadiivna – postgraduate student, Kyiv National University after Taras Shevchenko, Senior Consultant, Ernst & Young LLC*

Статтю присвячено розгляду концепції бенефіціарного власника в угодах про уникнення подвійного оподаткування та її застосування при вирішенні спорів судами різних юрисдикцій. Автором розглянуто розуміння концепції у податкових угодах, підписаних між різними країнами, у тому числі між країнами різних правових систем. У ході дослідження автор робить висновок, що угоди про уникнення подвійного оподаткування є інструментом для реалізації права особи на створення для себе таких умов господарської діяльності, здійснюваної в різних країнах, за яких податкове навантаження буде мінімальним або найбільш оптимальним, але виключно законним. Крім того, автор аналізує вплив концепції бенефіціарного власника, що по своїй суті розвивається у площині міжнародного податкового права, на розвиток національних законодавств різних країн, що має своїм результатом імплементацію концепції до законодавства та створення нових правових інститутів. Наступним етапом у вищезазначених процесах автор визначає застосування судами норм національних та міжнародних нормативно-правових актів, що у країнах загального права може створювати судові прецеденти.

* * *

Статья посвящена рассмотрению концепции бенефициарного собственника в соглашениях об избежании двойного налогообложения и ее применение при решении споров судами разных юрисдикций. Автором рассмотрено понимание концепции в налоговых соглашениях, подписанных между разными странами, в том числе между странами разных правовых систем. В процессе исследования автор делает вывод, что соглашения об избежании двойного налогообложения являются инструментом реализации права на создания таких условий хозяйственной деятельности, осуществляемой в разных странах, при которых налоговая нагрузка будет минимальной или наиболее оптимальной, но исключительно законной. Кроме этого, автор анализирует влияние концепции бенефициарного собственника, что по своей сути развивается в сфере международного налогового права, на развитие национальных законодательств разных стран, что приводит к имплементации концепции в законодательство и к развитию новых правовых институтов. Следующим этапом в вышеобозначенных процессах автор определяет применение судами национальных юрисдикций норм национальных и международных нормативно-правовых актов, что в странах общего права может создавать судебные прецеденты.

* * *

Introduction. The article considers the features of the concept of beneficial owner, which is widely used in the international double tax treaties. For a long time, different intergovernmental organizations try to define this concept in their regulatory documents, commentaries to conventions and directives. Analyzing the resources, it is possible to come to the conclusion that such documents do not include the definition of the "beneficial owner" itself. This makes an application of the international legislation more complicated, as there is no unified approach and the countries may either not to have the definition of the concept in their internal legislation or this definition may differ. The article states that, in general, the meaning of the term "beneficial owner" may be defined as follows: "the beneficial owner is a person (both individual and a legal entity), who ultimately has a right to use and enjoy the benefits from the transaction". Another sphere of development of the concept of "beneficial owner" in the double tax treaties is anti-money laundering. In it worth mentioned that the main issue herein is using by the parties so-called "agents" / "nominees" / "conduit companies", who are acting as a fiduciary (-ies) on behalf of the interested parties and, being tax resident(s) of certain contracting state(s) do not settle the tax liabilities under the double tax treaties existing between the countries. On their turn the fiduciaries have an obligation to pass the income to another person, who will be considered as its beneficial owner.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the concept of beneficiary owner in the double tax treaties, as well as to determine its influence on the legislation of different countries and international judicial practice.

Results. A double tax treaty is not only the instrument of business' encouraging and liberalization, but is also called to protect national economic and financial system from the unlawful activities of economic agents. Therefore, a lot of countries are trying to develop the concept of beneficial owner that would take into account both international experience and bilateral and multilateral relations in elimination of double taxation and national interests against money laundering. Thus, national judicial system can create the preconditions for transforming the concept of beneficial owner considering the interests of national tax system and economic needs, in particular, when it comes to finding potential attempts at tax evasion using the tax treaties Ukraine has signed with offshore tax countries.

Conclusion. The concept of beneficiary ownership is mainly determined in the double tax treaties, international multilateral memorandums, as well as in the judicial practice of different countries. What is important is to accept by the court instances the notion of beneficial owner and the possibility to differentiate the legal and economic meaning of ownership and possession. Thus, the expertise of well-developed countries is important and necessary for further implementation of the concept to the Ukrainian tax legislation.

Ключові слова: бенефіціарний власник, юридичний власник, оподаткування, угоди про уникнення подвійного оподаткування, розподіл прибутку

Ключевые слова: бенефициарный собственник, юридический собственник, налогообложение, соглашения об избежания двойного налогообложения, раздел прибыли

Keywords: beneficial owner, owner, taxation, double tax treaties, profit section

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах інтенсифікації міжнародних економічних відносин розвинуті країни постають перед важливою проблемою – лібералізацією режиму господарсько-економічної діяльності для резидентів при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності. Така лібералізація полягає передусім у створенні умов для підвищення рівня прозорості фінансових відносин, для чого ключовою умовою стає мінімізація збитків для резидентів. Будь-який суб'єкт господарських відносин прагне застосовувати таку модель оподаткування власної діяльності, яка створюватиме найменші податкові наслідки і водночас відповідатиме вимогам законодавства країни, у якій такий суб'єкт проваджує свою діяльність. Одним із інструментів сприяння суб'єктам господарювання у цій сфері їхньої діяльності є угоди про уникнення подвійного оподаткування. Для цих угод концепція бенефіціарного власника має ключове значення, оскільки допомагає вирішувати одразу декілька важливих завдань:

- стимулює розвиток економічних відносин та залучення іноземних інвестицій або заохочує суб'єктів господарювання-нерезидентів виходити на національні ринки шляхом усунення митних та податкових перешкод, та уникнення подвійного оподаткування;
- запроваджує ефективний моніторинг та контроль за фінансовими ресурсами та каналами їх поширення з метою недопущення відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом або отриманих внаслідок ухилення від оподаткування;
- визначає кінцевого власника (набувача) економічної вигоди від господарської діяльності на території країни незалежно від того, ким така діяльність здійснюється – резидентом чи нерезидентом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концепція бенефіціарного власника є предметом досліджень багатьох вітчизняних і закордонних вчених, таких як П.О. Селезнь, В.О. Гідірім, Ш. дю Шот, К. Фогель, Л. де Бро, О. Крижанівська та ін. Але, незважаючи на наявність достатньої кількості наукових досліджень, питання концепції бенефіціарного власника в угодах про уникнення подвійного оподаткування не можна вважати дослідженим, що негативно впливає на розвиток наукової думки та відсутність єдиного підходу до розуміння концепції.

МЕТА СТАТТІ – дослідити особливості відображення концепції бенефіціарного власника в угодах про уникнення подвійного оподаткування, а також визначити її вплив на законодавство різних країн та міжнародну судову практику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Угода про уникнення подвійного оподаткування є не лише інструментом заохочення та лібералізації бізнесу, але й інструментом захисту національної економічної та фінансової системи від протиправної діяльності економічних агентів. Тому національне податкове законодавство багатьох сучасних держав намагається розробити такі концепції бенефіціарного власника, які б враховували і міжнародний досвід, і дво-

сторонні та багатосторонні відносини у сфері уникнення подвійного оподаткування, і, що головне, національні інтереси стосовно недопущення відмивання грошей.

Найбільш показовим у цьому контексті є приклад Великобританії, податкове право якої одночасно оперує такими поняттями, як «бенефіціарний власник», «номінальний власник», «юридичний власник», що стосуються таких концепцій, як «юридична власність» (англ. – legal ownership) та «бенефіціарна власність» (англ. – beneficial ownership) [14]. Водночас юридична власність стосується наявності титулу на майно, у той час як бенефіціарна – вигоди. Відповідно до такої логіки концепція подвійного оподаткування стосується лише вигоди, а не власності, навіть якщо така власність пов'язана з грошима або фінансовими ресурсами. Натомість вигода не означає наявності права власності на фінансові ресурси, що стали джерелом отриманої вигоди, але отримання вигоди породжує право утримання з неї податків, бо саме вигода є результатом економічної діяльності.

Натомість, як зазначає В.О. Гідірім, «відповідно до податкових законів Великобританії оподаткування бенефіціара залежить від типу і характеру його доходів, тому не дивно, що бенефіціар для цілей оподаткування вважається особою, що отримує доходи від діяльності трастів (переданих йому в управління фондів) та має право володіти, розпоряджатися і використовувати ці доходи у своїй подальшій діяльності. Особливо це характерно за умов, коли змінюється титульний власник, але не змінюється бенефіціарний» [1]. Тобто концепція бенефіціарного власника застосовується до результатів діяльності, а не на активи чи засоби виробництва, за допомогою яких ці результати досягаються.

Важливе значення для визначення концепції бенефіціарного власника у податковому законодавстві Великобританії має судовою практика. Як зазначає П. Бейкер, найбільш визначними судовими справами, під час розгляду яких судді незалежно один від одного розробили концептуальні ознаки поняття «бенефіціарний власник» та відмежували його від поняття «юридичний власник», є: *J Sainsbury plc v. O'Connor*; *Wood Preservation Ltd v. Prior*; *Leigh Spinners Ltd v. Commissioners of Inland Revenue*; *Ayerst v. C&K* [4]. Аналіз цих справ та рішень, а також їх хронологія демонструють еволюцію становлення доктринального розуміння відмінностей між титулом та бенефіціарним інтересом (правом), відповідно до якого оподатковуватися мають результати діяльності, а суб'єктом оподаткування повинна виступати особа, яка отримує можливість розпоряджатися цими результатами на правах власності (фактичного володіння й розпорядження).

Найбільш повно концепція бенефіціарного власника у праві Великобританії сформувалася за результатами вирішення Високим судом її Величності справи *Indofood International Finance Ltd. v. JP Morgan Chase Bank*. Так, зокрема, було встановлено, що «характерні ознаки вигодонабувача несумісні з формальними атрибутами власності, за якої у власника відсутні всі

повноваження з володіння отриманим доходом. Такий формальний власник не є бенефіціарним власником доходу» [4]. Аналізуючи обставини справи, можна зазначити, що сам спір виник між голландською та індонезійськими компаніями, але не стосовно оподаткування, а стосовно правомочностей з розподілу отриманого прибутку. Суть спірних вимог полягала в тому, що створена на території Індонезії голландськими бізнес-структурами компанія Indofood хотіла отримати кредит, який би розподілився між її кредиторами у Великобританії. Законодавство Індонезії передбачало ставку податку на дохід, отриманий через кредитування у розмірі 20 %. Але Indofood включає до правочину дочірню компанію, що розташована на о. Маврикій (незалежна держава із власною юрисдикцією). Відповідно до угоди про уникнення подвійного оподаткування між Індонезією та Маврикієм (1996 р.) з доходу, отриманого через кредитування, стягується лише 10 %. Але, як зазначає А. Менгель-Рінгер, платежі йшли не через цю дочірню компанію, а безпосередньо з Indofood до довіреної особи та агента кредиторів у Сполученому Королівстві – до JP Morgan [12; с. 224-282]. Натомість існувала ще одна угода між Indofood, дочірньою компанією на Маврикій та голландською дочірньою компанією Indofood. Водночас сама основна кредитна угода передбачала, що Indofood може припинити угоду (тобто погасити кредит достроково) за умови невігідних змін індонезійського або маврикійського податкового законодавства, якщо «такого зобов'язання» (тобто додаткових податків) можна уникнути шляхом прийняття «розумних заходів». Indofood зі свого боку, спираючись на позицію JP Morgan, залучає до цих відносин дочірню компанію у Нідерландах і, користуючись наявністю угоди про уникнення подвійного оподаткування між Голландією та Індонезією, намагається уникнути подвійного оподаткування [11, с. 50-55]. Отже, основний спір, який було розглянуто Високим судом її Величності, полягав у тому, щоб визначити наявність або відсутність законних прав маврикійської та голландської дочірньої компаній на отримання договірних пільг відповідно до чинної податкової угоди між Нідерландами та Індонезією і встановити, чи буде остання бенефіціарним власником отриманих відсотків [11, с. 14-19].

Голландська дочірня компанія переказувала отримані індонезійською компанією кошти у фінансові структури, які знаходилися на території Нідерландів, але ця компанія вважала, що ці кошти належали їй на праві власності. Натомість же суд постановив, що в такий спосіб ця компанія набуває обов'язку з переказу коштів, а не самі кошти у власність. Тобто її участь у створенні доданої вартості є настільки незначною, наскільки це необхідно для встановлення права власності та контролю над прибутком.

Отже, бенефіціарна власність не пов'язана із власністю титульною, але пов'язана з усіма ознаками фактичного володіння, внаслідок чого виникає прибуток, який підлягає оподаткуванню. У той же час податкове законодавство Нідерландів, а саме Акт про розміщення дивідендів, визначає, що бенефіціарний власник отримує дивіденди та несе не менший обсяг податкових витрат, ніж титульний власник майна [2].

Такий механізм було запроваджено за результатами

розгляду Вищим судом Нідерландів справи Royal Dutch Petroleum («Справи маркетмейкерів»), у якій постало питання визначення безоплатної власності. Мова йде про те, чи має право брокер на отримання дивідендів від роботи Royal Dutch Petroleum і чи повинні вони оподатковуватися.

З цього приводу пан Вегель [15], Б. Жібєр разом із Й. Омран [7] роблять висновок про те, що безоплатна власність – це важлива категорія у вирішенні справи стосовно визначення джерела доходу та бази оподаткування. Дослідники слушно вказують на те, що брокер діяв від свого імені й за свій рахунок. Характер його дій прирівнюється до ознак агентської діяльності, але водночас він не отримує активи Royal Dutch Petroleum у власність чи володіння. Він розпоряджається активами лише через механізм їх перерозподілу та управління з метою отримання прибутку у вигляді відсотків від прибутку Royal Dutch Petroleum. І хоча однозначної відповіді на питання, хто саме є бенефіціарним власником, законодавство Нідерландів не дає, воно визначає інший важливий аспект: яку власність або який характер володіння повинен мати власник, щоб звільнитися від обов'язку оподаткування.

Інакше визначається бенефіціарний власник за законодавством Канади. Так, «внутрішнє законодавство Канади передбачає, що компанії, які розподіляють дивіденди за кордоном, повинні утримувати та переказувати 25 % від сплачених сум до бюджету відповідної провінції. Знижені ставки застосовуються, наприклад, в угодах про уникнення подвійного оподаткування між Канадою та Швецією, а також між Канадою та Сполученим Королівством, і встановлюються на рівні 15 % та 10 %» [9]. Більше того, як зазначають Б. Малек та Р. Данон, «бенефіціарний власник дивідендів – це особа, яка отримує дивіденди за користування та збільшення величини фінансових активів і бере на себе ризик і контроль над дивідендами, які вона має. Така особа користується всіма правами власника й приймає всі титули власності» [11]. Таким чином, канадське законодавство прирівнює бенефіціарного власника до титульного, але у питаннях оподаткування надає йому більше свободи у виборі моделі та способів мінімізації податкового навантаження.

Шляхом судового тлумачення концепції бенефіціарного власника йде і Франція. Так, Вищий адміністративний суд Франції виніс низку важливих рішень та сформулював деякі принципові позиції у справах Diebold Courtage та Банку Шотландії стосовно розуміння не стільки концепції бенефіціарного власника, скільки його прав та свобод у сфері уникнення подвійного оподаткування. Слід зауважити, що французьке податкове законодавство не містить визначення бенефіціарного власника, а цивільне – не містить поняття «бенефіціарна власність». Натомість система міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, що існує між Францією та іншими країнами, передбачає можливість уникнення оподаткування через характер бенефіціарної власності – відсутність титульного володіння й наявність лише можливості розпорядження фінансовими активами титульного власника, а також отримання прибутку у вигляді відсотка від прибутку.

Наприклад, Угода про подвійне оподаткування

між Нідерландами та Францією (1973 р.) передбачала звільнення від сплати податку на роялті у державі джерела, тоді як французьке законодавство передбачало 33,33 % податку на доходи від сплати роялті, сплаченої нерезидентам, а ця Угода не включала тест на бенефіціарне володіння [8, с. 163–164]. Але, вирішуючи питання про можливість не застосування зазначеної Угоди у випадку з Equilease – корпорацією, яка отримувала дохід від діяльності на території Нідерландів, – Вищий адміністративний суд Франції встановив, що Equilease не є бенефіціарним власником роялті лише через те, що жодне положення у договорах, укладених корпорацією із контрагентами в Нідерландах, не мало ознак бенефіціарного володіння.

Так само відповідно до ст. 9 Угоди про уникнення подвійного оподаткування між Сполученим Королівством та Францією ознаки бенефіціарного володіння визначаються шляхом проведення тесту на бенефіціарність. Іншими словами, витрати особи на утримання майна та відсутність у неї титулу володіння таким майном свідчать про те, що вона може бути бенефіціарним власником та має право на застосування механізму уникнення подвійного оподаткування. Але далі ця Угода містить перелік умов для відшкодування фіскальної заборгованості, які не передбачають перевірку наявності власності на таке майно. Таким чином, згідно з умовами цієї угоди, наявність або відсутність титулу на майно не впливає на наявність чи відсутність ознак бенефіціарного володіння. Але така ситуація стала можливою через відмінність сприйняття права власності та правових наслідків наявності титулу на майно в особи, яка ним користується.

Зі свого боку Вищий адміністративний суд Франції у справі *Diebold* встановив, що, незалежно від жодних інших обставин двосторонніх відносин, відносини між сторонами повинні оформлюватися договором, який містить тест на бенефіціарну власність.

Вищий адміністративний суд Франції зробив такий висновок у справі Банку Шотландії та постановив, що Банк має повне право на володіння та користування дивідендами, які він отримав та відносно яких не існувало зобов'язання стосовно подальшого переказу [6]. Але аналіз французького законодавства та деяких міжнародних угод свідчить, що тест на бенефіціарну власність є наслідком усунення судом випадків зловживання правом з боку суб'єктів господарювання, які проваджують свою діяльність на території двох та більше країн. Причому, цей тест виявляє не лише право власності на майно та доходи, що є базою оподаткування, але й на майно та фінансові ресурси, які є засобом отримання додаткового доходу. У такому випадку бенефіціарна власність за французьким законодавством отожднюється з титульною.

У такий спосіб органи державної влади, зокрема податкового нагляду, отримують можливість виявлення та усунення наслідків зловживання суб'єктами господарювання можливостями для переказу коштів з однієї держави в іншу, оформлюючи це як позику, а не як кінцевий отриманий прибуток від спільної діяльності таких суб'єктів.

У цьому контексті діяльність Вищого адміністративного суду Франції відкриває важливі перспективи

для вітчизняної судової системи, зокрема судів адміністративної юрисдикції, відносно усунення недосконалості вітчизняного податкового законодавства. Справа Банку Шотландії показала здатність суду впливати на процеси законотворчості, зокрема, висновок суду продемонстрував неефективність та недієвість закону, наявність у його нормах прогалин, які дають можливість використовувати інструмент уникнення подвійного оподаткування суб'єктами господарювання у власних інтересах з метою ухилення від оподаткування загалом.

Цікавим є досвід Іспанії, яка, як і більшість країн із цивілістичною концепцією права, не має законодавчого визначення бенефіціарного власника. Але під час розгляду справ та вирішенні податкових спорів іспанські суди дотримуються положень стосовно бенефіціарної власності викладених у законодавстві інших юрисдикцій і розглядають бенефіціарне майно як інструмент проти зловживань у сфері оподаткування.

У своїх рішеннях Королівський Суд Іспанії визнав, що основною метою концепції бенефіціарного власника є запобігання викупу або переуступки прав на доходи з метою уникнення оподаткування. Крім того, суд вважає, що значення та наслідки бенефіціарної власності є такими, що відповідають загальноприйнятому положенню про загальний захист від зловживання в Іспанії. А оскільки термін «бенефіціар» має міжнародне автономне значення, суди Іспанії доходять висновків, що бенефіціарна власність може мати закріплення у національному законодавстві лише через інтерпретацію або імплементацію ст. 3 (2) ОКР, яка передбачає таке виключення, коли «автономне міжнародне значення та сутність бенефіціарної власності може змінюватися національним законодавством» [10]. Фактично суди в Іспанії отримують можливість ігнорувати юридичну власність активу, що генерує дохід, і зосереджуватися на відносинах між одержувачем доходів та самим доходом, його джерелом тощо. У цій концепції бенефіціарне володіння вимагає економічного обґрунтування наявності певного зв'язку між джерелом доходу, платником податку та кінцевим одержувачем економічного результату. Водночас мета скорочення податкового навантаження не розглядається як обґрунтування економічного змісту відносин бенефіціарної власності [11]. Подібний підхід іспанських судів дає підстави стверджувати про можливість застосування відповідного розмежування економічної та бенефіціарної власності за ознаками джерела доходу, його розпорядника та з урахуванням національних інтересів і в Україні. Інакше кажучи, вітчизняна судова система може створити передумови для трансформації концепції бенефіціарного власника залежно від інтересів вітчизняної моделі оподаткування та національних економічних потреб, зокрема, якщо мова буде йти про пошук потенційних спроб ухилення від оподаткування взагалі, користуючись податковими угодами між Україною та країнами з офшорною податковою системою.

З іншого боку, Дж. Віллер зазначає, що проблеми, які має вирішувати концепція бенефіціарної власності, пов'язані головним чином із розподілом доходу особи. Вони виявляються у таких практичних аспектах, які потребують втручання держави та врегулювання

шляхом захисту прав суб'єктів господарювання-резидентів: питання власності на засоби виробництва та на джерело доходу; право власності на доходи та економічний результат; значення належності доходів тій чи іншій особі для цілей оподаткування [16]. Цілком логічним вбачається необхідність втручання держави в питання визначення зв'язку між доходом та особою, що його отримує або на користь якої він отримується. У цьому разі постає головне питання, яким саме чином угода про уникнення подвійного оподаткування може вирішити конфлікт інтересів двох різних податкових систем: країни, для якої така особа є резидентом, та країни, у якій ця особа отримує або генерує дохід.

Отже, угоди про уникнення подвійного оподаткування у контексті положень національного законодавства є інструментом для реалізації права особи на створення для себе таких умов господарської діяльності, здійснюваної в різних країнах, за яких податкове навантаження буде мінімальним або найбільш оптимальним, але виключно законним. Ця позиція підтримується одразу декількома вченими та групами дослідників, наприклад, ван Бойен-Осташевська та Л. Ноель доходять висновків, що оптимізація податкового навантаження через використання інструментів угод про уникнення подвійного оподаткування є правом економічних суб'єктів [5]. Є.О. Зверев звертає увагу, що для захисту інтересів суб'єктів господарювання необхідно активно застосовувати практику тлумачення міжнародних договорів у сфері уникнення подвійного оподаткування національними судами [3]. Для України така практика є показовою в контексті постійного реформування вітчизняного податкового законодавства. Але водночас слід зауважити, що зарубіжний досвід необхідно імплементувати виключно з урахуванням національних інтересів та певною мірою вибірково. Цю точку зору, зокрема, висловлює у своєму дослідженні П. Селезень, який з-поміж іншого акцентує увагу на необхідності розширення мережі угод про уникнення подвійного оподаткування лише з країнами, стосовно яких існує реальна можливість отримання більше преференцій національними суб'єктами господарювання, а не навпаки – відкриття ринків для створення умов мінімізації податків суб'єктам господарювання-нерезидентам [13].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що концепція «бенефіціарної власності» визначається, головним чином, в угодах про уникнення подвійного оподаткування, міжнародних багатосторонніх меморандумах тощо, а також у судовій практиці більшості країн світу. Важливим у цьому контексті є сприйняття судами самого поняття «бенефіціар», а також можливості розмежування юридичного та економічного змісту власності та володіння. Таким чином, досвід інших країн у сфері розвитку концепції бенефіціарного власника, в тому числі й в угодах про уникнення подвійного оподаткування, є важливим та необхідним для сприйняття та подальшої імплементції цієї концепції до законодавства України.

Список використаних джерел

1. Гидирим В.О. Концепція «бенефіціарной собствен-

ности» в международном налогообложении. *Международное право*. 2014. Вып. 3. С. 32-192. URL: http://e-notabene.ru/wl/article_10812.html

2. Дубовик О.Е. Двойное налогообложение: проблемы и пути их решения в Украине. *Современная налоговая система: состояние, проблемы и перспективы развития*. Уфа: Уфимский государственный авиационный технический университет. 2014. Вып. 8. С. 63-71.

3. Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ. 2015. 226 с.

4. Baker P. Beneficial Ownership: After Indofood. *GITC Review*, 2007. Vol. VI. № 1. pp. 15-29

5. Clarification of the Meaning of "Beneficial Owner" in the OECD Model / A. van Boeijen-Ostaszewska et.al. Response from IBFD Research Staff. URL: <http://www.oecd.org/tax/treaties/48413407.pdf>

6. Ministre de l'Economie, des Finances et de l'Industrie v. Societe Bank of Scotland. (Case no. 283314): *Judgement Conseil d'Etat*, 29 December 2006. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmin&idTexte=CETA TEXT000018004870&fastReqId=1095908484&fastPos=1>

7. Gibert B., Ouamrane Y. Beneficial Ownership – A French Perspective, *IBFD, European Taxation*, January 2008, URL: https://www.ibfd.org/sites/ibfd.org/files/content/marketing/Journal_Previews/ET/ETPreview2008_01.html

8. Gutmann D. Beneficial Ownership without Specific Provision. *Beneficial Ownership: Recent Trends*. Amsterdam. IBFD, 2013. 350 p.

9. Klaus Vogel on double taxation conventions: ed. E.C.C.M. Kemmeren. New York. Kluwer Law International, 2015. 2128 p.

10. Malek B., Danon R. The concept of beneficial ownership in ta treaty practice: master thesis. 2018. 98 p.

11. Malek B. Le Principal Purpose Test (PPT) de l'Action BEPS n° 6 et l'abus des conventions de double imposition: impact pratique pour la Suisse. Lausanne: l'Université de Lausanne, 2018. 53 p.

12. Meindl-Ringler A. Beneficial Ownership in International Tax Law. New York: Kluwer Law International, 2014. 456 p.

13. Selezen P. Purposes of double taxation treaties and interpretation of beneficial owner concept in Ukraine. *Uridical Tribune*. 2017. Vol. 7. pp. 27-38

14. Verdoner L., Offermanns R., Huibregtse S. A Cross-Country Perspective on Beneficial Ownership Part 1. *European Taxation*. IBFD. 20.10.2010, P. 419

15. Wenghel van S. The Improper Use of Tax Treaties. New York. Kluwer Law International, 1998.

16. Wheeler J. The missing keystone of income tax treaties, *3 World Tax Journal* 2. 2011. pp. 247-367

References

1. Gidirim V.O. The Concept of "beneficial ownership" in international taxation. *International law*. 2014. Vol. 3. pp. 32-192 URL: http://e-notabene.ru/wl/article_10812.html (in Russian)

2. Dubovik O.E. Double taxation: problems and the ways of their solving in Ukraine. *The modern tax system: state, problems and prospects for development*. Ufa: Ufa national aviation technical university, 2014. Vol. 8. p. 63-71 (in Russian)

3. Zvieriev Ye. O. Interpretation of international treaties by national courts: European experience and Ukrainian practice. *dis ... cand. law sciences: 12.00.01 National university of «Kyiv-Mohyla Academy»*. Kyiv. 2015. 226 p. (in Ukrainian)

4. Baker P. Beneficial Ownership: After Indofood. *GITC Review*, 2007. Vol. VI. № 1. pp. 15-29

5. Clarification of the Meaning of "Beneficial Owner" in the OECD Model / A. van Boeijen-Ostaszewska et.al. Response

from IBFD Research Staff. URL: <http://www.oecd.org/tax/treaties/48413407.pdf>

6. *Ministre de l'Economie, des Finances et de l'Industrie v. Societe Bank of Scotland*. (Case no. 283314): *Judgement Conseil d'État*, 29 December 2006. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmin&idTexte=CETA_TEXT000018004870&fastReqId=1095908484&fastPos=1

7. Gibert B., Ouamrane Y. *Beneficial Ownership – A French Perspective*, IBFD, *European Taxation*, January 2008, URL: https://www.ibfd.org/sites/ibfd.org/files/content/marketing/Journal_Previews/ET/ETPreview2008_01.html

8. Gutmann D. *Beneficial Ownership without Specific Provision*. *Beneficial Ownership: Recent Trends*. Amsterdam. IBFD, 2013. 350 p.

9. Klaus Vogel on double taxation conventions: ed. E.C.C.M. Kemmeren. New York. Kluwer Law International, 2015. 2128 p.

10. Malek B., Danon R. *The concept of beneficial ownership*

in *ta treaty practice*: master thesis. 2018. 98 p.

11. Malek B. *Le Principal Purpose Test (PPT) de l'Action BEPS n° 6 et l'abus des conventions de double imposition: impact pratique pour la Suisse*. Lausanne: l'Université de Lausanne, 2018. 53 p.

12. Meindl-Ringler A. *Beneficial Ownership in International Tax Law*. New York: Kluwer Law International, 2014. 456 p.

13. Selezen P. *Purposes of double taxation treaties and interpretation of beneficial owner concept in Ukraine*. *Uridical Tribune*. 2017. Vol. 7. pp. 27-38

14. Verdoner L., Offermanns R., Huibregtse S. *A Cross-Country Perspective on Beneficial Ownership Part 1*. *European Taxation*. IBFD. 20.10.2010, P. 419

15. Wenghel van S. *The Improper Use of Tax Treaties*. New York. Kluwer Law International, 1998.

16. Wheeler J. *The missing keystone of income tax treaties*, 3 *World Tax Journal* 2. 2011. pp. 247-367

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?**1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:**

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру;**
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.**4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.**

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua